

Berger Viktor¹

A mediatizáció és az online terek jelentősége a tudományos mező számára. A bibliatudomány és a YouTube esete²

Kivonat

A tanulmány a mediatizáció elméletét, valamint Bourdieu mezőfogalmát és tudományosmező-értelmezését alapul véve veszi szemügyre a bibliatudományi mező szerkezetét és lehetséges átalakulásait az online terek hatására. Kérdés, hogy ezen kutatási irányzat egyre erőteljesebb jelenléte az online terekben, például a YouTube-on, átalakítja-e a mező belső szerkezetét – ez egy, a mező autonómiája szempontjából kiemelten fontos felvetés. Az elméleti keret felvázolása után az írás kitér arra, hogy hozzávetőlegesen miként épül fel a bibliatudományi mező: milyen tökettípusok strukturálják, és hol helyezkednek el a mezőben a vizsgálat szempontjából fontos, YouTube-on is aktív kutatók. Ezt követően kerül sor néhány kiválasztott bibliatudományi fókuszú YouTube-csatorna elemzésére, melyeket vagy tudósok, vagy érdeklődő nem tudósok működtetnek. A tanulmány amellett érvel, hogy a YouTube online tere ambivalens hatással van a biblical studies tudományos mezőjére. Nagyobb reflektorfényt nyújt egyrészt azoknak a kutatóknak, akik nem a legnagyobb tudományos presztízzsel rendelkeznek, másrészt néhány, a tudományos mező perifériáján lévő kutatónak, harmadrészt a tudománytalan nézeteket képviselő kívülállóknak is. A bibliatudományi mezőre e fejlemények mind-ezidáig korlátozott hatással voltak. Másrészt nem lehet azt mondani, hogy a YouTube-csatornák csak negatív hatással bírnak, ugyanis az őket működtető érdeklődő youtuberek körében megfigyelhetők tanulási folyamatok.

Kulcsszavak: biblical studies, bibliatudomány, YouTube, tudományos mező, online terek, mediatizáció, Bourdieu

Abstract: Mediatization, Online Spaces, and the Field of Science. The Case of Biblical Studies and YouTube

Drawing on the theory of mediatization and the Bourdieusian interpretation of the field of science, the paper seeks to examine the structure of the field of biblical studies and to assess whether the growing online presence of this research area leads to an internal transformation of the field. This question has serious implications to the autonomy of this segment of the scientific field. After outlining the theoretical framework, the paper discusses how the field of biblical studies is roughly structured: what types of capital do contribute to its structuring, and where the researchers who are active on YouTube

1 Pécsi Tudományegyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Szociológia Tanszék, habilitált egyetemi docens, berger.viktor@pte.hu, <https://orcid.org/0000-0002-1263-6722>.

2 A tanulmány a *Virtuális kapcsolódások és digitális közösségek. Vallás a hálózati társadalomban* című konferencián 2024. november 21-én elhangzott előadásom kibővített írásos változata. Hálás vagyok Kiss Dénesnek és Bálint Róbert Zoltánnak a meghívásért és a vendégszeretetükért.

are located in the field. This will be followed by an analysis of a few selected biblical studies-focused YouTube channels, which are either run by scholars or interested non-scholars. The paper argues that the online space of YouTube has an ambivalent impact on the scholarly field of biblical studies. It provides a greater spotlight on the one hand to those scholars who do not have the highest scholarly prestige, on the other hand to some scholars on the periphery of the scholarly field, and thirdly to outsiders who represent fringe science views. The analysis shows that these developments have so far had a limited impact on the field of biblical studies. Also, it cannot be said that YouTube channels have only had a negative impact, as learning processes can be observed among the interested you-tubers who run them.

Keywords: biblical studies, YouTube, field of science, online spaces, mediatization, Bourdieu

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article

Berger, V. (2025). A mediatizáció és az online terek jelentősége a tudományos mező számára. A bibliatudomány és a YouTube esete. *Erdélyi Társadalom*, 23(1), 9–37. <https://doi.org/10.17177/77171.308>

I. BEVEZETÉS

A késő modern társadalmak mediatizációs folyamatai (Couldry & Hepp, 2017; Hepp, 2019; Ollinaho, 2018) új egyenlőtlenségeket teremtenek (Völgyi és mtsai., 2024), és nem csupán az olyan területeket érintik, mint a mindennapi élet (Berger, 2023), a munka világa (Cetina & Bruegger, 2002; Couldry & Hepp, 2017: 5.2, 6.2 fejezet), a vallási élet (Bognár, 2024) vagy az egészségmegőrzés és sportolás (Lupton, 2016), hanem a tudományos mezőt is kihívások elé állítják. E mező szereplőitől is egyre inkább elvárják, hogy az eredményeiket kommunikálják, megosszák a szélesebb („laikus”) publikum felé. A késő modern társadalmak sajátossága ugyanakkor, hogy a széles publikumok közül (jó)néhányan nem csupán igénylik a tudományos eredmények egyirányú kommunikálását, közlését felőlük, hanem ezen túl érdemi szereplőkké kívánnak válni a tudás létrehozási folyamatában. A tudomány mint az elsődleges szakértői rendszer (Giddens, 1990) és a tudósok tekintélye immár nem kikezdhethetetlen, hanem potenciálisan vitatható (Beck, 2003, 7. fejezet). Ez az egyik oldalról a tudomány sokak által kívánt demokratizálásának irányába is mutathat (Feyerabend, 1998), ugyanakkor a másik oldalról aggodalmakat is kelthet a tudomány autonómia megőrzésével kapcsolatban.

Az alábbi tanulmányban egy konkrét esettanulmány kapcsán azt a kérdést járom körbe, hogy az online világ és az általa kínált újféle kommunikációs lehetőségek milyen hatást gyakorolnak a tudományos mezőre. A fejtegetéseimet a tudományos mező egy olyan szegmensére, almezőjére fogom korlátozni, amelynek kapcsán az autonómiával kapcsolatos lehetséges gondok első pillantásra nem szembetűnőek. A bibliakutatás (*biblical studies*) mezőjében olyan látószög ezoterikus kérdésekkel (szöveg- és formakritika, ókori nyelveken írt szövegek aprólékos értelmezése, kéziratok csoportokba rendezése stb.) foglalkoznak, amelyek esetében kisebb valószínűséggel várhatnánk széles érdeklődést a laikus közönség részéről. Azonban talán épp azért,

mert nem kínálkozik a legkézenfekvőbb vizsgálati témaként, lehetnek ezen (al)mező folyamatai mégis jó szemléltetői az új kihívásoknak és lehetőségeknek.³

A bibliatudomány kapcsán az *Oxford Handbook of Biblical Studies* meghatározását vettem alapul, amely szerint ez a diszciplína a Biblia tanulmányozására fókuszáló kutatásokat foglalja magában (Rogerson & Lieu, 2006: xvii). A Biblia alatt a kanonikus zsidó és a keresztény Bibliát, illetve ezek könyveit és kéziratait érthetjük. A bibliatudomány emellett a bibliai könyvek és kéziratok kontextusául szolgáló egyéb dokumentumokat (apokrif iratok, patrisztikai irodalom stb.) és a társadalmi-történeti összefüggéseket is vizsgálja. E kutatások megközelítései, módszertana és diszciplináris háttere változatos (klasszika-filológia, történettudomány, különösképpen a vallás- és ókortudományra, összehasonlító vallástudomány, kulturális antropológia, szociológia, teológia, patrisztika, módszerként pedig a történeti-kritikai módszer, hermeneutika, szövegkritika, értelmezéstörténet vizsgálata, formakritika). Az így felfogott bibliatudomány a tudományos mező egyik almezője.

Az alábbiakban tehát arra fogok törekedni, hogy egyfelől áttekintést nyújtsak a bibliatudomány nemzetközi mezőjéről, másfelől szemügyre vegyem, hogy vajon az online terek (ezek között is a YouTube) átalakítják-e ezt a mezőt, és ha igen, akkor ezen átalakulások mennyiben hordoznak magukban kockázatokat a mező autonómiájára. Ennek érdekében néhány kiválasztott – vagy tudósok, vagy érdeklődő nem tudósok által működtetett – YouTube-csatorna elemzésére fog sor kerülni. A tanulmány első lépésben felvázolja az elméleti keretet: Bourdieu mező-elméletét és a tudományos mezővel kapcsolatos gondolatait, Némédi Dénes intézményesedési elméletét, valamint a tágabb modernitásbeli kontextus értelmezését (Luhmann, Giddens). Az elméleti keret felvázolása után az írás kitér arra, hogy néhány tudománymetriai adat alapján hozzávetőlegesen miként épül fel a bibliatudomány nemzetközi mezője: milyen töketípusok strukturálják. Ezt követően kerül sor a kiválasztott bibliatudományi fókuszú YouTube-csatornák elemzésére. A tanulmány az online terek bibliatudományi mezőre gyakorolt hatásainak számbavételével zárul.

2. TUDOMÁNY ÉS A TUDOMÁNYOS MEZŐ A (KÉSŐ) MODERNITÁSBAN

A tudományt és azon belül is a bibliakutatás területét bourdieu-i értelemben vett mezőként érdemes felfogni. A mezők Bourdieu szerint a társadalom elkülönült terei: sajátos társadalmi mikrokozmoszok (ilyen például a gazdasági, a politikai, az irodalmi, a vallási, az újságírói vagy maga a tudományos mező). A mezők mindegyike sajátos, csak rá jellemző logikával, tétikkel rendelkezik. A mezők struktúrája az alapján alakul ki, hogy a bennük részt vevő szereplők harcot vívnak egymással a mezőben értékesnek vélt tétékért, a(z) ezek megszerzését nagy mértékben

3 A témaválasztásban a preferenciáim is jelentős szerepet játszottak, mivel az utóbbi néhány évben személyes érdeklődés alakult ki bennem a modern bibliatudomány és annak eredményei iránt. Ebben az értelemben e tanulmány tiszteletadás azon tudomány (online platformokon jelen levő és nem jelen levő) képviselői számára, amely, úgy érzem, gazdagította az értelmezés művészetével kapcsolatos, vagy úgy általában, a világról szóló ismereteimet.

befolyásoló) játékszabályok meghatározásáért vagy általánosabban: a mező feletti uralomért (Bourdieu, 2000). Ebben az értelemben a mezők strukturált és dinamikus változó erőtereket jelentenek, amelyekben a cselekvők a mezőben hasznos „zsetonokkal” eltérő mértékben rendelkeznek, ami alapján próbálnak számukra kedvező stratégiákat kialakítani. Bourdieu éleslátású megfigyelése szerint a mezőn belüli állásfoglalások (mezőnként lehetnek: stílári választások, vallási nézetek, tudományos elméletek stb.) megfelelnek a mezőbeli pozícióknak (Bourdieu, 2002). Mivel a mezőn belüli harcokat az állásfoglalásokkal vívják meg, a mezőn belüli uralkodó pozíciókat elfoglalók mainstream, azaz „ortodox” nézeteket vallanak, hiszen érdekükben áll a status quo fenntartása. Ezzel szemben a mezőben alárendelt helyzetűek „heterodox”, avagy „eretnek” álláspontokat fognak kialakítani, mert a mezőbeli viszonyok megváltoztatása az érdekük (Bourdieu, 2002). Mindezt nem feltétlenül tudatosan kalkulálva teszik a szereplők, hanem nagy mértékben a habitusuk hajlamainak engedelmességgel.

Bourdieu többször visszatért az életművében a tudományos mező működésére (Bourdieu, 1988; 2005; 2009; vö. Fáber, 2018: 176–186; Gárdos, 2009; Szabari, 2009). Bourdieu szerint a tudományos mezőt egyrészt olyan jellemzőkkel lehet leírni, mint minden másik mezőt. A tudományos mező a benne tevékenykedők (tudósok és a tudományos iskolák, irányzatok) harcainak színtere, akik egymás konkurensaiként töreksenek a mezőben megszerezhető tőkék felhalmozására. Teszik ezt azért, hogy olyan állásfoglalásokat tessenek (tudományos elméletek kialakítása, alkalmazása, empirikus eredmények közzététele és értelmezése stb.), amelyekben a mezőn belüli érdekeik tükröződnek (status quo fenntartása vagy a viszonyok átalakítása). A tudományos mező uralmi viszonyai e harcok eredményeként alakulnak ki vagy át (Bourdieu, 2009: 19–20). Másrészt a mezőt néhány jellegzetessége különlegessé teszi a többi mezőhöz képest. Ezek közül a legfontosabb, hogy itt nem tetszőleges tétért versengenek egymással az aktánsok, hanem az igazság megtalálásáért és kimondásáért, vagyis a referencia a valóság. Ez viszont azt a nagyon is speciális helyzetet hozza létre, hogy a tudósoknak egymás elméleteit, kutatási eredményeit kell megítélniük. A tudományos igazság elfogadására a mezőben kifejlesztették a tudományos (módszertani és elméleti) kritika elveit és eljárásait, amelyek alapján validként, igazként elfogadnak vagy nem helytállóként elvetnek elméleteket és kutatási eredményeket. Ez a gyakorlat szempontjából azt jelenti, hogy a tudományos mezőben a (potenciális) versenytársak értékelik ki a tudományos teljesítményeket, osztják ki az elismeréseket. Éppen amiatt azonban, mert a versenytársak ellenérdekeltek a konkurens jutalmazásában, annál validabb valamely elmélet vagy empirikus kutatási eredmény, amennyiben a mező elfogadja azt (Bourdieu, 2005: 100–102).⁴

4 Ez a logika – az ellentétes érdek általi validálás – hasonlít a bibliatudományban bevett kínossági kritériumra (*criterion of embarrassment*), amelyet előszeretettel alkalmaznak többek között a történeti Jézussal kapcsolatban. Eszerint az evangéliumok leírásai és jézusi mondásai közül azok nagyobb valószínűséggel hitelesek, amelyekről kimutatható, hogy a szerzőjük valójában nem volt érdekelt a szóban forgó történet vagy szólas leírására, mert ellentmondásokat vagy krisztológiai nehézségeket rejtenek magukban (Ehrman, 1999: 91–94; Meier, 1991: 168 skk.). Például a Keresztelő János általi megkeresztelés abban az értelemben „kínos”, hogy Jézus, a történeti személy azzal, hogy keresztelésre János elé járult, elfogadta utóbbi felsőbb tekintélyét. Ha mindezt Márk, Máté és Lukács rögzítették az elbeszélésükben, úgy ez az esemény hitelességére utal, mivel a leírás krisztológiai szempontból ellenté-

A tanulmány témája szempontjából kiemelten fontos humán- és társadalomtudományok mezőjének felépülését Bourdieu szerint két tőkefajta elosztási szerkezete határozza meg. Az egyik strukturáló és hierarchizáló tényező a tudományos presztízstre utaló tisztán tudományos tőke, amelynek indikátorai lehetnek többek között a minőségi publikációk és a hivatkozások száma vagy a szerkesztőségi/szerkesztőbizottsági tagság presztízses folyóiratokban (Bourdieu, 1988: 74, 79; 2005: 84). A versenytársak általi validálás a tudományos tőke e válfajára vonatkozik. A másik strukturáló elv a mező (e szegmense) feletti hatalom tőkéje, egyfajta szervezeti jellegű tudományos tőke, amely a pozíciók betöltéséből fakad, és ellenőrzési hatalmat biztosít a mindennapi munkaszervezés, az egyetemi testületek újratermelése, a pozíciókba emelés és a források elosztása felett. A mezőn belüli intézményi hatalom felhalmozása erősen függ az idő tényezőjétől és a kapcsolatoktól, így nem csoda, hogy a befolyásos pozíciók birtokosai Bourdieu elmondása alapján jellemzően idősebbek (Bourdieu, 1988: 78; 2005: 84), míg a kizárólag tisztán tudományos tőkével rendelkezők jellemzően fiatalabbak. A két hozzávetőlegesen egyenrangú tőkefajta szembenállása strukturálja a tudományos mező szellem- és társadalomtudományos részét.⁵ Bourdieu-t ugyanakkor mély aggodalommal töltötte el, hogy a tudományos mezőn kívüli gazdasági erők egyre nagyobb befolyásra tesznek szert a tudomány világában, és hogy a vállalati érdekeknek való behódolás átalakítja, torzíja a tisztán tudományos szelekciós elveket, a heteronómia irányába elmozdítva a mezőt (Bourdieu, 2005: 8, 78). Ha a tudományos rangsort – akár a pozíciók betöltését, akár a tisztán tudományos presztízst – külső erők, tendenciák, hatások befolyásolják vagy határozzák meg, veszélyben van a mező integritása, autonómiája. A gazdasági mező jelenbeli hatásával kapcsolatban Bourdieu ilyen veszélyekre hívta fel a figyelmet. A bibliatudomány kapcsán hasonló aggodalmak merülhetnek fel az olyan nagy nyilvános elérésű fórumok és platformok kapcsán, amelyek adott esetben képesek lehetnek nyomás alá helyezni a biblical studies mezőjének szelekciós elveit.

A bourdieu-itől eltérő elméleti megközelítések alapján is feltételezhető, hogy a (késő) modernitás bizonyos tulajdonságai abba az irányba hathatnak, hogy a tudományos mezőben heteronómiára utaló jelenségek ütnek fel a fejüket. Anthony Giddens szerint a modernitásban a tradicionális világképek erejének csökkenésével és a differenciált társadalmak követelményei miatt egyre nagyobb szerepet töltenek be a szakértői rendszerek, s köztük a tudomány. A társadalmi élet egyre több szegmensét lehetetlen volna e szakértői rendszerek nélkül megszervezni. Ugyanakkor Giddens szerint a szakértői rendszerek megfelelő működéséhez bizalomra is szükség van, ami viszont a késő modernitás körülményei közt nem automatikusan biztosított (Giddens,

tes volna az érdekükkel, hiszen kétségbe vonhatná Jézus isteni mivoltát. A kínosság kritériumát alapul vevő érvelés szerint tehát csak azért tartalmazzák a szinoptikus evangéliumok a János általi megkeresztelést, mert az nagy valószínűséggel valóban megtörtént. (Nem csoda, hogy mindhárom szerző igyekezett a keresztelést úgy kontextualizálni, hogy az ne mondjon ellent a kialakulóban lévő keresztény tantételeknek.) Hasonló logika alapján feltételezhető, hogy Jézus olyan apokaliptikus zsidó próféta volt, aki Isten országának rövid időn belüli eljövételét jövendölte (a „kínosság” itt arra vonatkozik, hogy ez nem következett be).

- 5 Ezzel szemben más tudományágakban az egyik vagy másik erő lehet domináns (például a természet-tudományokban a tisztán tudományos presztízis tőkéje, a jogtudományban pedig az intézményi tőke) (Bourdieu, 1988: 73–74).

1990). Ulrich Beck hasonlóan arra hívja fel a figyelmet, hogy a reflexív modernizációval a modernitás korábban kialakult struktúráit is utoléri a reflexivitás, és ebben az értelemben a tudomány modern intézményrendszerét és a tudományos eredményeket is gyakran érik kritikák, vagyis a tudományos tudás sem megkérdőjelezetlen (Beck, 2003: 7. fejezet). Rendszerelméleti megközelítésből Luhmann hívta fel a figyelmet arra, hogy a modernitás alapvető jellegzetessége, hogy megszorodnak a másodrendű megfigyelések, azaz a megfigyelések megfigyelései (Luhmann, 2010). A rendszerelméleti nyelvezetben ez utal a reflexiók jelentőségének növekedésére: a kötelező világképektől eltávolodva egyre inkább lehet mások véleményére, gondolataira, szemléletmódjára, írásaira, nézeteire reflektálni, ezeket bírálni, kétségbe vonni (ahogyan a saját korábbi gondolatainkat is egyre inkább tematizálhatjuk önreflexív módon). Bár a modernitás funkcionálisan differenciált (világ)társadalom Luhmann szerint, amelyben minden részrendszer önreferenciális és műveletileg zárt módon építi fel magát (autopoieszis), a terjesztő médiumok (írás, nyomtatás, újságírás, rádió, tévé stb.) erőteljes jelenléte azt is okozza, hogy bármely tekintély, így a tudományos is kétségbe vonható (Luhmann, 1997: 2.II fejezet).⁶ Bognár Bulcsu Luhmannat továbbgondolva megállapítja, hogy az elektronikus médiumok és köztük kiemelten az internetes platformok azt eredményezik, hogy egyre többen tudnak bekapcsolódni a kommunikációkba. Ez a demokratizálódás ugyanakkor a kontingencianövekedés irányába is mutat, mivel e folyamatok csökkentik vagy egyenesen leépítik a társadalmi tekintélyeket (Bognár, 2015). Ez a tudományos tekintély erodálását is magában foglalja. Ismét felmerül a kérdés: az online terek mennyiben alakítják át a bibliatudomány mezőjének szerkezetét, mennyiben veszélyeztetik az autonómiáját? Mennyire tudnak érintetlenek maradni a tudományos mező saját szelekciós kritériumai?

3. A BIBLIATUDOMÁNY MEZŐJÉNEK SZERKEZETE

Az online terek bibliatudományra gyakorolt hatását akkor lehet számba venni, ha van képünk arról, hogy hozzávetőlegesen miként is épül fel e mező. Emiatt ez a fejezet arra tesz kísérletet, hogy néhány mutató alapján áttekintést nyújtson a bibliatudományi mező szerkezetéről. Ezt a feladatot bourdieu-i nézőpontból még nemigen végezték el, így az alábbi fejtegetések szükség-szerűen madártávlatiak és vázlatosak, tehát nem tartanak igényt a teljességre. A bibliatudomány területe – a humán és társadalomtudományos mező részeként – a tudományos mező egyik almezője. Ilyenként feltételezhető, hogy hasonló strukturáló elvek érvényesülnek benne, mint a szellem- és társadalomtudományos mezőben, hogy tehát a tisztán tudományos és az intézményi pozíciók betöltéséből fakadó tőke szembenállása itt is megjelenik. E két tőketípust tehát mindenképp szükséges figyelembe venni. Ugyanakkor a kései Bourdieu megjegyzéseit alapul véve

⁶ A terjesztő médiumok kommunikációinak azért lehet ilyen hatásuk, mert esetükben hiányzik a közös fizikai jelenlét, amely sokkal inkább lehetővé teszi a tekintély erejének érvényesítését.

– és túllépve az expliciten leírt bourdieu-i gondolatokon – az is feltételezhető, hogy az utóbbi egy-két évtized fejleményei hatására immár a gazdasági tőke is jelentőssé vált a mezőben.⁷

A mező struktúrájának leírásakor a tiszta tudományos tőke eloszlása fog kiindulópontként szolgálni. Néhány kiválasztott szerző esetében a mezőn belüli pozíciók betöltéséből adódó tőkével és a gazdasági tőkével való ellátottság szempontja is meg fog jelenni kiegészítésként.⁸ Míg az intézményi-szervezeti pozíción alapuló, mezőn belüli hatalmi tőke erősebben kötődik az egyetemek országonkénti valóságához, addig a tisztán tudományos presztízsen alapuló tudományos tőke a mező nemzetközi jellegére utal, így a tudományos presztízsrangsor vizsgálatakor is nemzetközileg fogtam fel a mezőt. Mivel a mező a benne aktív szereplők és az érintett intézmények száma alapján is jelentős méretű, a kifejtés szükségszerűen szelektív lesz, vagyis a teljes rangsor ismertetésére nem fog sor kerülni, csak néhány kiválasztott szegmensére (a hierarchia tetejéről, középső szegmenséről és alsóbb részéről). A tudományos presztízsbeli rangsorból pedig második lépésben kiválasztok négy olyan kutatót, akik egyrészt a mező strukturálódása szempontjából alapvető különbségeket jelenítenek meg a tőkékkel való ellátottság tekintetében (tudományos presztízis tőkéje, intézményi pozíciós tőke, gazdasági tőke), és akik esetében az állásfoglalásaikban és az online terek használatában is jelentős – a mezőbeli pozíciójukkal összhangban lévő – differenciák mutathatók ki.

A nemzetközi tudományos presztízsbeli rangsor meghatározása során a Scopus adatbázisát használtam.⁹ A Scopus „religious studies” folyóiratlistája képezte az alapot. Azonban ez a lista túlzottan heterogén, és számos olyan orgánust is magában foglal, amelyek valójában nem a biblical studieshoz kapcsolódnak (hanem például más vallást vagy a vallások társadalmi összefüggéseit vizsgálják, de a hangsúly nem a bibliai szövegek vagy az ókori zsidóság és a korai kereszténység vizsgálatán van). Emiatt a religious studies kategóriájának elemeiből (2023-ban 635 folyóirat kapott ilyen besorolást) létrehoztam egy rövidített listát, amely 135 folyóiratot és könyvsorozatot tartalmaz. Ehhez a szelekcióhoz igénybe vettem a saját ismereteim mellett a legfontosabb bibliatudományi folyóiratokról áttekintést nyújtó összefoglalókat is (Yale, n. d.; Himes, 2017). A szelekció eredményeként olyan folyóiratok publikációi kerültek a mintába,

7 A gazdasági tőke beemelésére az elemzésbe találunk Bourdieu-nél is példát. A művészeti, és azon belül is az irodalmi mezőnek a gazdasági tőke az egyik strukturáló tényezője Bourdieu (2002) szerint.

8 Felvethető volna kritikaként, hogy a bibliatudomány mezőjének felépülésében nemcsak a tőketípusoknak van jelentőségük, hanem a vallási elköteleződés és az e beállítódás hiányának ellentéte is alapvető strukturáló mechanizmus. Elképzelhető, hogy valóban fontos ez a különbség. Ugyanakkor mivel a vallásos (de nem fundamentalista keresztény) szereplők is hajlamosak olyan nézeteket vallani, mint a nem vallásosak (például az evangéliumok szerzőiségéről, Jézusról mint történelmi személyről, az újtestamentumi interpolációkról, az őskeresztény egyházzól és más témákról), ezért vannak arra utaló jelek, hogy a vallásos / nem vallásos differencia nem egy a mezőt meghatározó fundamentális különbség. Ezért – és mivel sok esetben nehezen kideríthető, hogy valakinek van-e vallásos elköteleződése – nem is vezetem be strukturáló dimenzióként.

9 A folyóirat-publikációk és a folyóiratokban tett hivatkozások kétségkívül nem adnak teljes képet a tudományos presztízsről, hiszen ebben a bibliatudományban a monográfiáknak is nagy szerepük van – ugyanakkor a tudományos elismerést a jelenben a legjobban mégiscsak a nagy presztízssű folyóiratokban megjelent publikációk és az e folyóiratokban kapott hivatkozások alapján lehet leolvasni.

amelyek nagy valószínűséggel a bibliatudományhoz sorolhatók,¹⁰ és amelyekben publikálni és hivatkozásokat kapni tudományos presztízs.¹¹ A mintába a kiválasztott folyóiratokban 1980 és 2024 között megjelent publikációik bibliográfiai és hivatkozási adatai kerültek be. Azért ez a hosszú, negyvenöt éves időtartam került meghatározásra, mert ez nagyjából megfelel egy teljes akadémiai karrier hosszának, és a mező struktúrája nem pusztán az utóbbi néhány év alatt jött létre. A nagy tekintélyű kutatók például több évtizeden keresztül halmozzák fel a tudományos és/vagy pozícióbeli tőkéjüket. A befutott (vagy épp karrierjük egy pontján megrekedt) idősebb kutatók és a feltörekvő fiatalok alapvető különbsége nem lenne látható a csupán egy-két évre visszamenő pillanatfelvétel esetében.

A Scopus adatbázisából a válogatott folyóiratokban 1980 és 2024 között megjelent publikációk és a publikációkban található citációs adatok .csv formátumban kerültek exportálásra négy részletben.¹² A vizsgált időszakra a lapokban összesen 64 810 publikáció jelent meg. A négy .csv fájl cmd parancssorral egyesítve lett. Az egyesített .csv fájl alapján az R Studio Bibliometrix Biblioshiny kiegészítőjét (Aria & Cuccurullo, 2017) használva adatriportokat készítettem, a riportokat Excel-táblázatba exportáltam.¹³ Ez alapján lehet képet alkotni arról, hogy mely szerzők és dokumentumok a leghivatkozottabbak a folyóiratokban a vizsgált időszakban. A Biblioshiny előre adott lehetőségei közül a következő kimutatások bizonyultak hasznosnak a tanulmány témája szempontjából: a válogatott folyóiratokban publikáló szerzők közleményeinek száma e folyóiratokban;¹⁴ a szerzői impakt mértéke a válogatott folyóiratok publikációiban (a különböző mutatók közül különösen a műveikre itt adott hivatkozások száma¹⁵);¹⁶ a váloga-

10 A minta így sem tökéletes, mivel ezekben a folyóiratokban is jelennek meg nem teljesen a tárgyhoz kapcsolódó írások; ez abból adódik, hogy vannak vegyes profilú folyóiratok, amelyek mások mellett a bibliatudományi írásokat is publikálnak. De épp az utóbbi tény miatt hiba lett volna kihagyni ezeket.

11 A folyóiratok (és a néhány könyvsorozat) Scopus szerinti besorolása Q1–Q4. Felmerülhetne, hogy érdemes volna csak a Q1–Q2-es orgánumokat tekintetbe venni, hiszen ezek a legnagyobb presztízsűek, ez azonban túlzott szelektivitás volna, ugyanis például a bibliatudományban vannak olyan nem angol nyelvű folyóiratok, amelyek ténylegesen fontosak, de a nyelvi akadályok miatt nem érik el a Q2-es szintet.

12 Az adatmennyiség meghaladta az egy alkalommal exportálható adatok számára (húszezer rekord).

13 Szeretném kifejezni a hálámat Horváth Tamásnak, a PTE Tudásközpont Kutatástámogatási Osztálya munkatársának, aki a folyamat lebonyolításában hatalmas segítséget nyújtott.

14 Ez a Biblioshiny „most relevant authors” kategóriája.

15 „Authors’ local impact”, „total citations (TC)”.

16 Emellett a Biblioshiny képes kimutatást készíteni arról is, hogy a kiválasztott folyóiratokban a meghatározott időszakban mely publikációkat hányszor idéztek, akár a folyóiratokban jelentek meg, akár nem, akár szerepel a Scopusban a közlemény, akár nem (most local cited references). Ez a mutató összességében kevésbé bizonyult hasznosnak, mivel – a folyóiratos publikációk irodalomjegyzékei alapján – a lista számos nem bibliatudományi publikációt is szerepeltet. Így szerepel a listán például Habermas nyilvánosságköte, de Luhmann rendszerelméleti művei is. A rangsor már csak azért sem megbízható, mert egy adott mű jellemzően többször szerepel a listán különféle név és cím szerinti variációkban (például Larry Hurtado *Lord Jesus Christ* című kötete több mint tíz verzióban van feltüntetve, minden alkalommal bizonyos hivatkozottsági számokkal). Mivel ez a lista nem megbízható, több értelme van a folyóiratos publikációk irodalomjegyzékei alapján néhány kiválasztott szerző idézettségére célzottan rákérdezni. Lásd a főszöveget.

tott folyóiratokban megjelent publikációk idézettségi adatai és rangsora (nem csupán a szelektált lapokban, hanem az egész Scopusban).¹⁷

Oly nagy mennyiségű adathalmazról van szó, hogy szükséges a szelekció. A szelektálás során szempont volt, hogy szerepeljenek a listán olyanok, akik a hivatkozottsági hierarchia csúcsán, illetve a középső és alsóbb szegmensében helyezkednek el; olyan szerzők, akik „mainstream” álláspontokat képviselnek, és olyanok is, akik a mezőn belül „eretneknek” számító nézeteket vallanak; és legyenek YouTube-on aktív és nem vagy nem különösebben aktív szerzők is a listán. A korábban említett, az adatbázisból könnyen kinyerhető mutatók mellett az is hasznos információ volna, hogy a kiválasztott szerzőknek bármilyen művét – akár a folyóiratokban jelentek meg, akár nem, akár szerepelnek a Scopusban, akár nem – összesen hány alkalommal idézték a szelektált folyóiratok közleményeiben. Ezt a kimutatást a Biblioshony nem tudja létrehozni, ezért saját eljárást kellett kidolgozni a kiválasztott szerzők összes citációjának beszerzésére. Ennek érdekében az egyesített .csv fájlt importáltam az Excelbe. Az import során 3260 rekordot, az adatkészlet 5%-át hibásként észlelte az Excel, így ezek kimaradtak a későbbi számításokból. Mindazonáltal ez a hibaszázalék még elfogadható mértékű. Az 1980–2024 között megjelent közlemények adatait tartalmazó Excel-táblából az irodalomjegyzékeket tartalmazó References oszlopát külön fájlba mentettem, ahol az egyes szerzők kapcsán kimutatást készítettem az Excellel a nevük előfordulási gyakoriságáról, ami a válogatott folyóiratokban mindennemű művükre (scopusos, nem scopusos, folyóiratos, nem folyóiratos) érkezett hivatkozások számával egyenlő.¹⁸ Az 1. táblázat a Scopusból kinyert publikációs és hivatkozottsági adatokat jeleníti meg a kiválasztott szerzők kapcsán. Az így kinyert eredmények előnye, hogy lényegében beavatkozásmentesen kapunk képet a tiszta tudományos töke mezőbeli eloszlásáról, ahol is a mező magjaként a presztízses scopusos folyóiratok jelennek meg.

17 „Most global cited documents”: az e riportból származó adatok az 1. táblázatban nem kerülnek bemutatásra, de jó tájékoztatást nyújtottak arról, hogy kik a fontos (mert hivatkozott) szerzők, ezek az információk pedig hatással voltak arra, hogy mely szerzőket válogattam be a táblába.

18 A szerzők kapcsán a családnév és a keresztnév rövidítését használtam, Richard Bauckham esetében az alábbi Excel-függvényparancs szerint: =SZUM(HOSSZ(A1:A64816)-HOSSZ(HELYETTE(A1:A64816;"Bauckham R";"")))/HOSSZ(„Bauckham R”). Az így kapott adatok sem tökéletesek, mert előfordulnak olyan esetek, amikor a keresztnevük nincsenek feltüntetve a bibliográfiában, csak a családnévük, így ezek a találatok nem kerültek beszámításra. Azért döntöttem amellett, hogy a keresztnév kezdőbetűje is szerepeljen a keresési parancsban, mert csak családnéves keresés esetén túlzottan sok lett volna a téves találatok száma. Emellett előfordulhat az is, hogy két kutatónak azonos a családnéve és a keresztnéve kezdőbetűje, ami téves találatokat hozzárendelését jelentené az egyik szerzőhöz. A kiválasztott szerzőknél ellenőriztem, és nem fordult elő ilyen egyezés. A hivatkozottsági adatok amiatt sem teljesebbek, mert a 64 810 publikációból 13 401-nél (20,67%) hiányzott a bibliográfia, így az ezekben tett hivatkozások nem kerültek beszámításra. Vagyis fontos látni, hogy az egyes szerzők itt prezentált hivatkozottsági adatai valamennyire bizonyosan alacsonyabbak a valóságosnál, ugyanakkor arra utaló jelet nem találtam, hogy lenne valamilyen irányba szisztematikus torzítás.

1. táblázat. *Kiválasztott szerzők publikációs és hivatkozottsági adatai (a tiszta tudományos tőke indikátorai), 1980–2024*

Table 1. *Number of publications and distribution of citations among selected scholars (indicators of the capital of purely scientific prestige), 1980–2024*

Szerző	Publikációk száma a válogatott folyóiratokban ¹⁹	A Scopusban regisztrált publikációkra a folyóiratokban adott hivatkozások száma ²⁰	Rangsorbeli hely a Scopusban regisztrált publikációkra a folyóiratokban adott hivatkozások száma alapján ²¹	Az összes hivatkozások száma a válogatott folyóiratokban (nem csak scopusos művekre) ²²
Bauckham, Richard	41	442	10	1883
Carrier, Richard	2	29	2374	66
Collins, John J.	43	634	3	3198
BeDuhn, J.	0	0	–	356
Dunn, James D. G.	33	398	16	2502
Ehrman, Bart E.	12	117	257	905
Finkelstein, Israel	56	1037	1	1821
Fitzmyer, Joseph	8	76	605	2335
Frankfurter, David	26	498	4	580
Fredriksen, Paula	17	456	7	449
Goodacre, Mark	10	94	404	208
Hurtado, Larry	23	221	67	769
Johnson, Luke Timothy	11	84	505	786
Klinghardt, Matthias	7	108	301	171
Kloppenborg, John S.	25	421	13	922
MacDonald, Dennis R.	2	51	1113	240
Marcus, Joel	24	396	18	686
Mason, Steve	14	486	5	775
Na'aman, Nadav	11	669	2	653
Nongbri, Brent	19	206	79	184

19 „Author local impact”: a Biblioshiny riportja szerint a szerzők elemszáma 21 158. Ez a szám ténylegesen alacsonyabb, mert léteznek téves szerzői attribúciók is, amelyek valószínűleg amiatt következnek be, mert a szoftver a vessző karakterét érzékeli neveket elválasztó jelként. Például az ifjabbat jelző Jr. vessző után szerepel a szerzői nevekben, ami miatt a Biblioshiny a JR-t tévesen külön névként kezeli. Emiatt 218 (!) publikációval „JR” a legtermékenyebb szerző, de 53 közleménnyel III. is felkúszott a 12. helyre. Az ilyen anomáliák azonban nem gyakoriak és kezelhetők.

20 „Authors’ local impact”, „total citations”.

21 „Authors’ local impact”: szerzők „total citations” alapján csökkenő sorrendbe rendezve, a rangsorbeli hely a táblabeli sor számával azonos, miután a téves szerzőnevek – például JR – eltávolításra kerültek.

22 Sajat számítás Excel-parancs alapján.

Pagels, Elaine	7	161	142	447
Price, Robert M.	13	42	1473	90
Tabor, James	4	42	1484	119
Trobisch, David	0	0	–	90
Vinzent, Markus	3	19	3716	131
Walsh, Robyn Faith	4	18	4001	19
Wright, N. T.	17	85	500	1183

Forrás: Scopus, R/Biblioshiny, saját számítás.

Az alábbiakban arra fogok kísérletet tenni, hogy négy kiválasztott tudós profilja alapján illusztráljam a bibliatudomány mezőjének négy szegmensének tipikus pozícióit. Ezt az erős selektivitást az magyarázza, hogy e helyütt valóban csak a tipikus pozíciók és az ezekkel összefüggő állásfoglalások bemutatása a cél. A részletesebb kép érdekében a kiválasztott kutatóknál a tisztán tudományos tőkével való ellátottság mellett szükséges figyelembe venni a másik két tőkeformát is. Mivel ez utóbbi kettő kapcsán egzakt adatok nem állnak rendelkezésre, csupán illusztratív kifejtésre kerül sor. A mezőn belül elfoglalt pozíció hatalmából eredő tőkére utalhat – más tényezők mellett – az, hogy ki milyen pozíciót tölt be, melyik egyetemen. A Scopus adatbázisa alapján ezt nem lehet számszerűen mérni, ugyanakkor az interneten publikusan elérhető adatok és a szerzők Scopusban szereplő intézményi affiliációi alapján lehet benyomásokot szerezni.²³ Az oktatói besorolás – például assistant professor, associate professor, full professor, distinguished professor („Distinguished professor”, 2025) vagy endowed professor („Endowed professor”, 2025) – mellett az is figyelembe veendő, hogy a kutatók munkahelye hol helyezkedik el a hasonló képzéseket folytató egyetemek rangsorában.²⁴ A gazdasági tőkével összefüggésben a külső gazdasági erőforrások feletti diszpozíció mértékére voltam kíváncsi, leginkább a következő indikátorok segítségével: a kutató műve(i) szerepeltek-e a valaha a New York Times bestsellerlistáján,²⁵ van-e monetizált YouTube-csatornája²⁶ vagy Patreon-oldala a szerzőnek (relevánsak lehetnének még a mezőn belül megszerezhető anyagi erőforrások, például a grantek feletti rendelkezés, de ezzel kapcsolatban nem találtam teljes körű adatokat tartalmazó oldalt). Az endowed professorship (külső forrásból finanszírozott professzúra) pedig valóban egyszerre indikátora a gazdasági tőkének és a pozícióból adódó tőkének.

23 Ezek a nyilvános adatok feltételezhetően nem teljes körűek. Emellett az is nehezítő tényező, hogy egyes szerzők több szerzői azonosítóval (author ID) rendelkeznek a Scopusban, ez a szűrőpróbaszerű ellenőrzéseim szerint a mező központi szereplőinél – akiknek sok publikációjuk szerepel a Scopusban – nem igazán fordul elő, inkább a Scopusban kevés publikációval rendelkező szerzők esetében találtam többszörös author ID-t, például az alábbiakban ismertetett Robert M. Price esetében. (Viszont az 1. táblázat az esetében is a teljes adatokat jeleníti meg.)

24 Az egyetemen belüli vezetői tisztségek vagy azok hiánya is fontos indikátora lenne ennek a tőkének, ugyanakkor ezzel kapcsolatban nem találtam információkat a vizsgált kutatók esetében.

25 Ezzel összefüggésben a Hawes Publications archívumát használtam (Adult New York Times, n. d.).

26 E célból a Ytlarge nevű website monetizációt ellenőrző aloldalát használtam (YouTube monetization checker, n. d.).

Tipikus pozíciók és állásfoglalások a biblical studies mezőjében (kutatói profilok)

Bart D. Ehrman²⁷ (1955–): Epizkopálisként nevelkedett, tinédzserként saját elmondása alapján fundamentalista²⁸ kereszténnyé, majd az egyetemi tanulmányai során fokozatosan liberális kereszténnyé vált. Egy idő után azonban agnosztikussá/ateistává vált, mivel úgy vélte, hogy a kereszténység (vagy bármely más vallás) nem ad megfelelő válaszokat a világban jelen lévő szenvedésre és rosszra (a teodícea problémájára). Ennek ellenére saját elmondása alapján továbbra is érez valamiféle affinitást a jézusi tanítások iránt. A mezőn belüli pozícióját magas (de nem a legmagasabb szintű) tiszta tudományos tőke, magas intézményes tőke és magas szintű gazdasági tőke jellemzi. Teológiai mesterfokozatát és a bibliatudományi PhD-fokozatát az egyik Ivy league egyetemen, a Princetonton szerezte 1985-ben az Újszövetség elismert szaktekintélyének, Bruce Metzgernek a témavezetése alatt. A válogatott folyóiratokban főleg az 1980-as és 1990-es években jelentek meg közleményei, számuk összességében inkább alacsony. Az 1990-es évektől kezdve leginkább monográfiák publikálásával foglalkozik, melyek rangos kiadóknál jelennek meg (Oxford University Press, Harper One). Könyveinek egy része a tudományos közönségnek szól, míg mások széles közönséget szem előtt tartó tudomány-népszerűsítő művek. Vagyis publikációs stratégiájában csökkent a jelentősége a tisztán tudományos felszentelést lehetővé tevő (folyóirat-)publikációknak. Ezzel együtt is relatíve sok hivatkozást kapott a különféle műveire: a Scopusban regisztrált publikációira a kiválasztott folyóiratokban adott hivatkozások száma (117) alapján az előkelő, de nem a hivatkozottsági hierarchia csúcsát jelentő 257. helyet foglalja el (1. táblázat); amennyiben az azokra a műveire érkezett hivatkozásokat is figyelembe vesszük, amelyek nincsenek regisztrálva a Scopusban (1. táblázat, jobb oldali oszlop), úgy magasabb citációs számot kapunk (905²⁹), ami azonban szintén nem emeli fel a legjobban hivatkozott szerzők közé, hiszen ez a mutató másoknál is magasabb az előbbinél.

A pozícióalapú vagy mezőn belüli intézményes tőkéje is magas, a University of Chapel Hill Vallástudományi Tanszékének oktatója – maga az egyetem a Times Higher Education (THE) bölcsészettudományi listáján világszinten a 101–125-ös sávban található, és szűkebben, a vallástudományi tanszékek között a Chapel Hill tanszéke világszinten a harmadik helyen van az edurank.org összesítése szerint (Edurank, Theology, 2025).³⁰ Ehrman a tan-

27 Források: Ehrman oldala az angol nyelvű Wikipédián, a bemutatkozó szöveg Ehrman saját honlapján (Bart's Biography, n. d.), illetve néhány YouTube-videóban tett megjegyzése.

28 A fundamentalista jelzőt a tanulmányban Zimmer (2009: 25–26) nyomán az eredeti, teológiai jelentése szerint használom. A fundamentalizmust eszerint az alábbi hitszerű előfeltevések jellemzik: a Biblia tévedhetetlen; nincsenek benne ellentmondások; a tekintélye abszolút és azonos szinten áll Istenével; tilos a Bibliát kritikai vizsgálódásnak alávetni; a Biblia közvetlenül – a konkrét megfogalmazások szintjén is – Isten által inspirált könyv.

29 A jelentős különbség a Scopusban nem regisztrált monográfiákra adott hivatkozásoknak köszönhető.

30 Az intézményi tudományos teljesítménnyel összefüggésben az oldal az OpenAlex adatait használja.

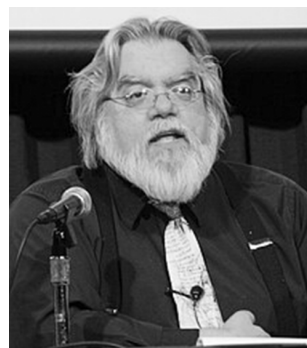
székén magas és elismerést nyújtó pozíciót tölt be (James A. Gray distinguished professor). A mezőn belüli befolyását növeli, hogy az oktatásban széles körben használt könyvek szerzője is, például társszerzője a mestere könyve felújított kiadásának (Metzger & Ehrman, 2008). A gazdasági tőke feletti diszponálás tekintetében kifejezetten előkelő helyzetben van. A New York Times bestsellerlistáján 5 (!) *popular science* könyvével is szerepelt, ami széles körű ismertséget teremtett számára. Emellett a videós kurzusok készítésébe már hamar becsallt, a 2000-es évek elejétől. Profi háttéremberek is foglalkoztató, rendszeresen tartalmaikat megosztó népszerű YouTube-csatornával rendelkezik. Emellett saját honlapja is van, ahol rendszeresen a blogbejegyzések, illetve fizetős szolgáltatásokat is igénybe lehet venni (például online kurzusok vagy a New Insights on the New Testament című online konferenciasorozaton való részvétel megvásárlása). A magas gazdasági tőke csupán az ezen eszközök feletti diszponálást jelentik, nem szükségszerűen azt, hogy saját célra is fordítódnak. Ehrman többször is kijelentette,³¹ hogy a honlapjának és a YouTube-csatornájának a bevételeit jótékonyági célokra fordítja (illetve nagy valószínűséggel a személyzet fizetésére is költeni kell). Vagyis nem a bevételek elköltése számít, hanem a bevételek mértéke. Videói-ban több alkalommal nyilatkozta, hogy míg kutatói pályája korai szakaszában az aprólékos szövegkritikai problémákban merült el, addig ma a tisztán tudományos viták lefolytatása már kevésbé hozza lázba, és a szélesebb publikumhoz is szólni kíván. Befolyását tehát a bibliatudományos mezőn kívülre is ki kívánja terjeszteni. Már évek óta számos, a (korai) kereszténységgel kapcsolatos publikus előadást tart, emellett rendszeres résztvevője nyilvános diskuszióknak, ahol gyakran evangélikális-fundamentalista keresztényekkel vagy a történeti Jézus létezését tagadó ateistákkal vitázik. Mindkét csoport számára az egyik legfőbb intellektuális ellenfélnek számít (mivel egyrészt elveti a Biblia szószerinti értelmezésének gondolatát, másrészt tudománytalanként elveti a „Jézus-tagadók”³² nézeteit).

Ehrman ateista nézetei alapján azt lehetne feltételezni, hogy a mezőben radikális álláspontot képvisel (mivel a mező résztvevői nagyobb részt vallásosak), ugyanakkor – némi sajátos szkeptikus íztől eltekintve – relatíve bevett, mainstream nézeteket képvisel. Például Jézust olyan apokaliptikus prófétának tekinti, akit és akinek a nézeteit mélyen meghatározta a saját zsidósága és a korabeli zsidó kontextus. Az Újtestamentum könyveinek szerzőiségével és keletkezési sorrendjével összefüggésben is igen hasonlókat olvashatunk nála, mint például a református Biblia revideált fordításának (a német evangélikus egyház kommentált Bibliájából átvett) értelmező megjegyzéseiben. A beszédforrással (Q) kapcsolatban is az uralkodó nézetet képviseli (hogy létezett). Stb. Mindez azt illusztrálja, hogy nem annyira a vallásosság bír strukturáló erővel a mező szempontjából, hanem nagyobb hatással van az állásfoglalásokra a mezőbeli (ez esetben előkelő) pozíció. Fontos témái: gnosztikusok és apokrif szerzők, korai kereszténység, szövegkritika, interpolációk és szövegromlás az Újszövetség könyveiben, egyházatyák, a történeti Jézus, valamint a krisztológiai nézetek kialakulása és változásai.

31 Lásd Hurtado (2012, 2015) blogbejegyzését, aki Ehrman e-mailjeire hivatkozva állítja ezt. Illetve Ehrman egy friss blogbejegyzése is azt hirdeti, hogy 2012 óta a honlapjából, blogjából származó bevételek alapján hárommillió dollárt gyűjtöttek és fordítottak jótékonyásra (Ehrman, 2025).

32 A témához lásd még: Czire, 2012.

Robert M. Price³³ (1954–): Price azonos generációhoz tartozik, mint Ehrman. Már korán részt vett egy fundamentalista szellemiségű baptista gyülekezetben. A lelkészi tevékenységet lehetővé tevő teológiai mesterfokozatát az evanglikális szellemiségű Gordon–Conwell Theological Seminaryn szerezte 1978-ban. Az 1970-es évek végétől, az 1980-as évektől eltávolodik a fundamentalista keresztény nézetektől, és teológiailag liberális álláspontot képvisel. A metodista háttérű Drew Universityn két PhD-fokozatot is szerzett: 1981-ben szisztematikus teológiából, 1993-ban újtestamentum-kutatásból (az egyetem nem tartozik az USA-beli egyetemek elitjéhez; vö.

Forbes Top Colleges 2025 #370, 2025). Néhány évig a baptista háttérű University of Mount Olive oktatója volt (az intézmény elsősorban regionális jelentőségű; vö. „University of Mount Olive”, 2025), majd az 1980-as években több évig baptista lelkészként tevékenykedett. Lelkesi és oktatói tevékenysége mellett az ún. Jesus Project tagja is volt (egy nonprofit szervezet által finanszírozott kutatás a történeti Jézus létezésével vagy nem létezésével kapcsolatban, szélesebb publikum megcélzásával). Idővel szkeptikussá vált a kereszténységgel szemben, ateistává vált, és 1994-ben felhagyott a lelkészi tevékenységével, elhagyva a baptista egyházat. Ezt követően fokozatosan egy, a bármiféle intézményes vallásossággal erőteljesen szkeptikus álláspontra helyezkedett. Az utóbbi egy-két évtizedben fokozatosan közeledett a (Jézus létezését tagadó) „miticista” állásponthoz, és végül ma már maga is úgy véli, hogy Jézus nem létezett történeti személyként, hanem pusztán mitikus figura, akit kitaláltak (hasnolón például Herkuleshez). Jelenleg (és már jó ideje) nincs tudományos intézményi affiliációja. PhD-fokozatai és bibliatudományi publikációi alapján legitim szereplője a mezőnek. Intézményi pozíciói nincsenek, tehát gyakorlatilag periférikus figura az intézményes pozíciók feletti hatalom tőkéje szempontjából. A tiszta tudományos tőkéje is relatíve alacsony szintű. A kiválasztott folyóiratokban kevés publikációja szerepel (13, ugyanakkor ezek között ókori dokumentumok fordításai is vannak). A Scopusban regisztrált publikációira a folyóiratokban 42 hivatkozás érkezett, ami a hivatkozottsági rangsor 1473. helye. Ha a Scopusban nem szereplő műveit is tekintetbe vesszük, akkor az idézettsége: 90. Saját, magánkiadású folyóirata van (*Journal of Higher Criticism*), amely azonban nem jegyzett semmilyen adatbázisban, nem presztízsteli folyóirat. Számos monográfia szerzője, amelyek azonban nem megbecsült tudományos kiadóknál jelennek meg (Pitchstone Publishing, Prometheus Books, Signature Books, Wildside Press), és amelyekre jellemzően nem hivatkoznak a folyóiratokban. Harmadrészt – amennyire az interneten található adatok alapján látszik – a gazdasági tőkéje is alacsony. Nem szerepelt könyve a New York Times bestsellerlistáján. Van YouTube-csatornája, amit egy másik – nem tudós – emberrel közösen visz, mely azonban nem monetizált. A Patreon-oldalán (Patreon: Robert M. Price, n. d.) az önképéről sokat mondóan azt írja, hogy mivel túl nagy a tudása, az intézmények nem fog-

33 Források: Price oldala az angol nyelvű Wikipédián, Scopus-affiliációk, a saját honlapja (Price, n. d.), valamint a Patreon-oldalának (Patreon: Robert M. Price, n. d.), bemutatkozó szövege

lalkoztatják, ezért az alternatív csatornákon terjeszti a tudását. A bemutatkozó szövegéből kiderül az is, hogy a Patreonra azért van szüksége, hogy rendszeres jövedelme és megélhetése legyen, és hogy megfizethesse a videóí létrehozásában közreműködőket, különösképpen a feleségét, akinek szeretné, hogy ne kelljen máshol bérért dolgoznia (az elmondottakból az következik, hogy magának R. M. P.-nek nincs rendszeres jövedelmet biztosító állása). A Patreon információi alapján 168 fizető támogatója van, ami nem számít magas számnak.

A bibliatudományi mezőben Price látható módon periferikus pozíciót tölt be, minden tekintetben alacsony tőkevolumennel. A mezőbeli pozíciója tükröződik a habitusában és a bibliatudományi kérdésekben elfoglalt álláspontjaiban is. A Patreonon olvasható önbemutatója alapján egy önmagára nonkonformistaként gondoló ember képe jelenik meg, aki fittyet hány a vélt vagy valós akadémiai és intellektuális konvenciókra, aki azonban saját érzékelése szerint stigmatizálttá vált a tudósközösségben, és akit – szól a következtetés – emiatt nem is alkalmaznak.³⁴ A mezőn belül radikálisan heterodox és eretnek nézeteket képvisel: véleménye szerint Jézus nem létezett, hanem kitalált figura, de azt is vallja, hogy Markión evangéliuma volt a legelső, és a kanonizált evangéliumok ezt követték (látens polémiát folytatva Markiónnal). Saját magát egyfajta underdogként fogja fel és láttatja, feltehetőleg ezért is azonosul szívesen olyan figurákkal, akikkel kapcsolatban releváns lehet az a percepció, hogy ők maguk is mások által héttérbe szorított alakok voltak (hogy ténylegesen is azok voltak-e, más kérdés). Ilyen figura lehet Markión, de mindezek mellett nagy rajongója és kutatója a horrorszerző H. P. Lovecraftnek, aki szintén egy outsiderfigura a hagyományos polgári magaskultúrához képest. Talán a kulturális preferenciái is szimbolikus elhatárolást jeleznek az akadémiai világgal szemben, ahol továbbra is erős pozíciói vannak a magaskultúrának (videói háttérben gyakran popkulturális preferenciákra utaló jelek láthatók, például a fantasy műfajához köthető figurákkal teli polcok). Összefoglalóan, Price arra példa, hogy a mezőn belüli periferikus pozíciók miként fejeződnek ki eretnek nézetekben, és hogy e nézetekben miként tükröződik a mező fennálló viszonyai megváltoztatásához fűződő érdek.

Richard Bauckham³⁵ (1946–): angol anglikán teológus, teológiatörténész, Újtestamentum-kutató, krisztológiai szakértő, János evangéliumának kutatója. Bauckham a University of Cambridge-en szerezte a doktori fokozatát. Először néhány évig a University of Leeds, majd 1992-től a nyugdíjazásáig a University of St. Andrews oktatója volt. Kutatásának fontos témái: a korai kereszténység, Jézus és az Újtestamentum viszonya, krisztológiai elképzelések alakulása, az Újtestamentum megbízhatóságának kérdése, Biblia és ökológiai kérdések. Me-

34 „I know too much! Too much for anyone to hire me! My writings have made me professionally radioactive. So I am pursuing my own alternate means of sharing my expertise, and no one pays me to do it” (Patreon: Robert M. Price, n. d.).

35 Források: Bauckham angol nyelvű Wikipédia-oldala, valamint saját honlapja (Richard Bauckham, n. d.).

zőbeli pozícióját tekintve Bauckham is a domináns szegmensében helyezkedik el, Ehrmanhoz képest annyi különbséggel, hogy a legmagasabb tiszta tudományos tőkével rendelkező kutatók között van. Összesen 41 publikáció szerzője a válogatott folyóiratokban; a Scopusban regisztrált publikációira a folyóiratokban 442 alkalommal hivatkoztak, ami az itt publikáló szerzők közül a citációk tekintetében az előkelő 10. helyet jelenti; az összes (nem csak scopusos) művére kapott hivatkozásainak száma a válogatott folyóiratokban 1883. Intézményes/pozícióbeli tőkéje is magas, hiszen a St. Andrews-i Egyetem a bölcsészettudományi képzést nyújtó intézmények közül a THE besorolása szerint világszinten a 35. helyezést éri el jelenleg. A University of St. Andrews-on endowed professzori pozíciót töltött be nyugdíjazásáig. Elismertségét és intézményi pozícióit jelzi, hogy a British Academynek és a Royal Society of Edinburghnek is a tagja. Gazdasági tőkéje, amennyire kívülről megállapítható, kevésbé magas Ehrmanhez képest: New York Times bestsellerrel nem rendelkezik; miközben maga is olyan tudós, aki gyakran vállal nyilvános szereplést és számos YouTube-videón szerepel, nincs önálló csatornája. Pozícióját összességében a teljes körű tudományos és intézményi felszentesítés kifejezésével lehetne jellemezni. Mezőbeli előkelő pozíciója tükröződik abban, hogy a mező szempontjából mainstream, avagy ortodox álláspontokat képvisel. Például a leghíresebb és nagy elismertségnek örvendő monográfiájában, a *Jesus and the Eyewitnesses*ben³⁶ (Bauckham, 2006) amellett érvel, hogy valamilyen formában az evangéliumok szemtanúi beszámolókon alapulnak (János egy közvetlen szemtanú, Presbiter János tanúságtételén; a többi evangélium szerzői pedig más szemtanúk beszámolóit használták fel).

Robyn Faith Walsh:³⁷ Walsh a fiatalabb bibliakutatók nemzedékéhez tartozik. Jelenleg a University of Miami Department of Religious Studiesán associate professori pozíciót tölt be. PhD-fokozatát a Brown Universityn (THE, bölcsészettudományok: 57. hely világszinten) nyerte el. Walsh rendkívül agilis: számos konferencia-előadást tartott, aktív a saját egyetemén, számos könyvfejezet, lexikoncikk és egyéb publikáció szerzője. Több szakmai folyóirat szerkesztőbizottságának a tagja (például a *Journal for the Study of the Historical Jesus*). Több kutatási grant és kutatói díj nyertese. Rendszeresen szerepel a médiában és az online felületeken, így a YouTube-on is. Saját YouTube-csatornája nincs, ugyanakkor Bart Ehrman csatornájának állandó szereplője, ahogyan a később tárgyalandó „amátor” csatornákon is gyakran látott vendég. A válogatott folyóiratokban egyelőre nem publikált sokat, és az idézettsége sem nagy, azonban mivel a karrierjének még a relatíve korai fázisában van, ez nem meglepő (4 publikáció a folyóiratokban, melyekre 18

36 Ezen elismertséget példázza, hogy a presztízsteli *Journal for the Study of the Historical Jesus* folyóirat különszámot szentelt a könyvnek 2008-ban.

37 Forrás: a kutató saját honlapján szereplő önéletrajz (Walsh, 2025), illetve a monográfiájának szentelt Wikipédia-bejegyzés („The Origins of...”, 2025).

hivatkozás érkezett ezen orgánumban, ami a 4001. pozíciót jelenti a citációs hierarchiában; az összes műveire 19 hivatkozás érkezett a folyóiratokban). Ez idáig egy monográfia, a *The Origins of Early Christian Literature* (Walsh, 2021) szerzője. Ezen művében Walsh a mezőbeli uralkodó álláspontoktól több tekintetben eltérő, ám nem teljesen eretnek nézeteket fejt ki. Például szerinte téves az a bibliatudományban sokáig bevett nézet, mely alapján egymástól elkülönülő és orális tradíciókra épülő korai keresztény közösségeket feltételeztek, amelyek aztán az evangéliumokat úgymond kitermelték. Ezzel szemben azt az álláspontot képviseli, hogy az evangéliumok szerzői nem valamiféle sajátos lokális keresztény közösség szószólói voltak, hanem mélyen beágyazódtak a görög–római kulturális kontextusba. A szerzők maguk pedig a korabeli kulturális termelés elitjéhez tartoztak. Mivel az orális tradíció és a Vermes Géza (1995) óta kiemelten fontossként kezelt antik judaisztikus kontextus helyett a görög–római kultúra hatását³⁸ hangsúlyozza az evangéliumokban, ezért munkáját úgy lehet értelmezni, mint ami színvonalas és tudományosan legitim módon egyfajta paradigma-váltás (vagy legalábbis hangsúlyeltolódás) előmozdításán fáradozik. Munkásságában egy feltörekvő habitus fejlődik ki, amelyben tükröződik a mezőbeli pozíciója (nem a legelőkelőbb pozíció, ugyanakkor reális esély a feljebb jutásra).

A bemutatott profilok alapján tehát megmutatkoznak tipikus pozíciók a bibliatudomány mezőjében: a domináns pozíciók (akár az egységesen erős tiszta tudományos és intézményi felszenteltség, akár a némileg gyengébb, de tovább is erős tiszta tudományos konszekráció erős intézményi háttérrel), a mezőn belüli tartósan alávett pozíció és a felfelé ívelő pálya pozíciója. A bourdieu-i látásmóddal összhangban az is megmutatkozott, hogy a mezőn belül elfoglalt álláspontok (ortodox nézetek és a variánsaik, eretnek nézetek, legitimen forradalmi nézetek) korrelálnak a pozíciók szükségleteivel, implicit érdekeivel (status quo fenntartása, megváltoztatása, befutás). Az alábbi fejezet a bibliatudomány és a YouTube viszonyát veszi szemügyre.

4. BIBLIATUDOMÁNY A YOUTUBE-ON

A YouTube számtalan, a kereszténységgel kapcsolatos csatorna és videó tárháza: vannak különféle felekezetekhez és a vallási életükhöz kötődő, hitvédő vagy szkeptikus/ateista szemléletű, evangelizáló vagy elemző jellegű tartalmak. Az alábbiakban olyan YouTube-csatornákra fogok koncentrálni, amelyek nem annyira a vallási élettel vagy a vallási elvek propagálásával, hanem a bibliatudomány kérdéseivel foglalkoznak. Ennek kapcsán az az érdekes tendencia figyelhető meg, hogy egyrészt néhány kutató kifejezetten aktív a platformon, ugyanakkor több olyan nem tudósok által fenntartott csatorna is van, amelyekben érdeklődő kívüllálók vitatják meg a bibliatudományhoz kapcsolódó kérdéseket vagy meghívott vendégekkel (gyakran bibliatudósok),

³⁸ Ez nem új gondolat, hiszen az 1. táblázatban szereplő Dennis R. MacDonald már évtizedek óta ezt az álláspontot képviseli meglehetősen szívóssággal és kitartással. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy MacDonald – aki egy korábbi generáció képviselője – művei „rossz időben” íródtak, amikor még nem volt receptivitás ezen gondolatokra. Ezt tükrözi a táblázatban is látható idézettsége.

vagy egymás között. A kifejtés mindkét csatornatípus értelmezéséhez adalékokat kíván nyújtani, ugyanakkor e helyen is szükséges a szelektivitás. Első lépésben néhány szikár adat alapján bemutatok néhány csatornát mindkét csoportból, majd második lépésben jellemzem a két típusban érvényesülő tendenciákat.

A bibliatudósoknak, akik aktívak a YouTube-on, lehet saját csatornájuk, vagy lehetnek gyakori vendégek mások csatornáján (tudósoknál vagy nem tudósoknál).³⁹ Ezek kapcsán a tudománykommunikáció, avagy a tudományos eredmények terjesztése popularizálása áll a fókuszban. Például Bart Ehrman YouTube-csatornája (Bart D. Ehrman, n. d.) 2013 novemberében indult, és jelenleg 190 ezer feliratkozóval rendelkezik. A csatorna nem monetizált, és YouTube-on kívüli fizetési lehetőségek (például Patreon, Paypal) sincsenek felkínálva. Évente átlagosan 54, havonta átlagosan 4,3, hetente pedig kb. 1 videó kerül megosztásra itt. A videókat átlagosan 58-59 ezren nézik, a legnépszerűbb videó pedig jelenleg 2,3 millió megtekintésnél jár. Egy másik, kisebb léptékű csatornát James Tabor (n. d.) működteti, a University of North Carolina at Charlotte emeritált professzora. Az ő csatornája sem monetizált, jelenleg 806 ezer feliratkozóval rendelkezik, átlagosan 32 videót tesz közzé évente, havonta 2,7-et, hetente pedig 0,6-ot. A csatorna videóinak átlagos nézettsége hozzávetőlegesen 25 ezer, a legnézettebb videó pedig 806 ezer megtekintésnél jár. Tabor – Ehrmanhez hasonlóan – a saját honlapján (Religion Matterns, n. d.) online kurzusokat kínál. Robert M. Price kettedmagával viszi a Wise as a Serpent (Wise as a Serpent, n. d.) nevű, 2018 óta létező csatornát. A csatorna monetizált, azonban csupán 3660 feliratkozóval rendelkezik, évente átlagosan 91 videót posztolnak, havonta 7,6-ot, hetente pedig 1,75-öt. A videókat átlagosan 464-en nézik meg, de a legnépszerűbb videó is csak 957 megtekintésnél jár.

A bibliatudománnyal foglalkozó nem tudósi csatornák közül szándékosan olyanokat választottam ki, amelyek szkeptikus, ateista és/vagy valláselhagyó orientációt követnek, mert a – többségében vallásos szereplőket felvonultató – bibliatudományi mező autonómiájának kérdése élesebben merül fel akkor, ha a „kívülről bekiabálók” nem vallásosak. Az ilyen jellegű csatornák közül a Derek Lambert nevű youtuber által 2018 óta működtetett Mythvision Podcast (n. d.) a legnagyobb elérésű a maga 286 ezer feliratkozójával. A csatorna monetizált, tehát a videókból és a reklámokból bevétel származik, de közvetlenül is lehet támogatni a csatornát, például a Patreonon vagy a Paypalen keresztül, illetve lehet pólókat, egyéb cikkeket is vásárolni. Évente átlagosan 266, havonta 22,2, hetente pedig 5,1 videó kerül feltöltésre a csatornára. Az átlagos megtekintés 30 ezer körüli, a legnépszerűbb videó pedig másfélmillió megtekintéssel rendelkezik. Hasonló vonalon mozog és hasonló üzleti modellt képvisel Neal Sendlak Gnostic Informant nevű, 2021 óta létező csatornája. A csatorna szintén monetizált, de a nézők közvetlenül is fizethetnek a tartalomgyártónak, és itt is van merchandise. A legnépszerűbb videó 1,9 millió megtekintésnél jár, az egyes videók átlagos nézettsége hozzávetőlegesen 32 ezer, a videók posztolási gyakorisága is hasonló. Végül, a 2020 óta létező History Valley (n. d.) nevű, 33 ezer feliratkozóval rendelkező monetizált csatornát Jacob Berman működteti. A legnézettebb videó

39 Aktív tudósok mások mellett: Mark Goodacre, Bart D. Ehrman, Dennis R. MacDonald, Dan McClellan, Robert M. Price, James Tabor, Markus Vinzent, Robyn Faith Walsh.

142 ezer megtekintéssel rendelkezik, a videókat átlagosan 5872-en nézik meg; éves szinten átlagosan 169, havonta 14, hetente pedig 3,25 videó kerül feltöltésre.

Az alábbiakban a két típus egy-egy csatornájának bemutatására kerül sor tartalmi szempontból. Ehrman YouTube-csatornáján heti rendszerességgel kerül sor a podcastjára, amelyben Meghan Lewisszal (egyetemi pozíció nélküli, de PhD-fokozattal rendelkező személy) vitatnak meg bibliatudományi kérdéseket ismeretterjesztő jelleggel. Az érintett témák a mező szempontjából legitim tudományos kérdések, olyanok mint: a Szentháromság elgondolásának eredete, a történeti Jézus, a történeti Pál és szerepe a kereszténység megalapításában, a kanonizáció folyamata és mérőföldkövei, Jézus megjelenítése a külső forrásokban, például Flaviusnál, interpolációk és szövegromlás az Újtestamentum könyveiben, az apostolok és tanítványok Jézus-képe (istennek tartották-e őt az életében?), a krisztológiai elképzelések (át)alakulásai, a gnoszticizmus jellemzői, apokrif iratok, az újtestamentumi könyvek tényleges szerzőisége, pseudoepigráfia a bibliai és azon kívüli, apokrif evangéliumok (például Tamás kopt evangéliuma), ellentmondások az evangéliumok között, szerzői szándékok az egyes evangéliumoknál, az evangéliumok történeti megbízhatóságának kérdése, a szinoptikus probléma, különbségek Pál tanítása és a jézusi tanítások között, Jézus mint apokaliptikus zsidó próféta, az Újtestamentum könyveinek eltérő Jézus-képe. Ezek mellett rendszeresen hirdetik az Ehrman és a közreműködői által az érdeklődő közönség számára meghirdetett online kurzusait (ezek többségében fizetősek, ritkábban ingyenesek). Maguk a beszélgetések is gyakran voltaképpen a kurzusokat népszerűsítő ízelítők. A videócímek áttekintése során nem találtam arra utaló jeleket, hogy idővel hangsúlyeltolódások következtek volna be a videók témájával összefüggésben. A videócímek figyelemfelhívó jellegűek, de nem érik el azt a szintet, ahol már szenzációhajásznak, kattintásvadásznak (*clickbait*) minősülnének. A szerző a honlapján és a blogján is aktív, ott egy külön közösség alakult ki, elmondása alapján élvezi a velük való diskusziókat (vannak személyes jelenléti események is), gyakran jobban, mint a tudóstársakkal folytatott vitákat. Ehrman és a más tudósi YouTube-csatornák működése kapcsán kérdésként merül fel, hogy vajon átalakítja-e a mező struktúráját, erőviszonyait az, hogy bizonyos (jellemzően nem a legmagasabb tiszta tudományos tökével rendelkező) szereplők nagyobb figyelmet kapnak, mivel nézeteiknek szélesebb az elérése. Veszélyeztet-e ez a tudományos elméletek mezőn belüli bevett szelekciós elveit? E kérdéssel a következő fejezet foglalkozik.

A Mythvision Podcast ezzel szemben kevésbé tudományos. A csatorna névjegye⁴⁰ alapján ugyan mindenféle vallást és mitológiát tematizálnak, és valóban vannak nem a kereszténységgel foglalkozó videók, de a fő hangsúly mégis ez utóbbin van. A videókban tárgyalt témák illusztratív példái (az eredeti megfogalmazási stílust megőrizve): tényleg létezett-e Jézus?; az evangéliumok a homéroszi Odüsszeiát utánozzák; a Jahve-féle istenkoncepció történeti létrejötté; Péter utálta Pált?; „Goodbye christianity” (valláselhagyók vallomásai); Jézus tévedései az apokaliptikus próféciaiban; a Genezissel vagy az ótestamentumi szereplőkkel kapcsolatos mítoszok; szem-

40 „We discuss mythology, syncretism, astrotheology, gematria, sacred geometry, secret societies, ancient languages, history, prophecy, scholarship, conspiracies, heretical ideas, myth interpretations, deconversion stories and we really want to take down authoritarian cults like Scientology, Jehovah's Witnesses, Children of God, FLDS (Spin-offs of Mormons) and other harmful cults.”

tanúi beszámolókon alapulnak az evangéliumok?; evanglikális keresztényekkel szembeni videók; kik írták az evangéliumokat?; holt-tengeri kéziratok; Mózes mint kitalált figura; stb. A példák alapján is látszódik, hogy itt igen gyakran ténylegesen szenzációhajászó címadásokkal van dolgunk (a tartalmak gyakran enyhébbek, de a csatorna monetizáltsága miatt úgy tűnik, hogy a fenntartója szükségét érzi annak, hogy minél több embert késztesen arra, hogy a videóira kattintson). Ezt a tendenciát erősíti az is, hogy a frissebb videók szinte kivétel nélkül mesterséges intelligencia által generált hatásvadász és giccses képeket használnak a videók bevezető háttérképeként.

A videókban Derek Lambert beszélgetőpartnerei három körhöz sorolhatók. Egyrészt gyakran beszélget hasonló érdeklődésű youtuberekkel valamilyen témáról. Másrészt vannak rendszeresen visszatérő, vagy csak alkalmilag meginterjúvolt bibliatudósi konverzációs partnerei (például Ehrman, Tabor, Price, Walsh, Pagels, Crossan, J. J. Collins, MacDonald, Price, Carrier és mások). Közülük többen valóban elismertek és fontos figurának számítanak a bibliatudományban, mások viszont a mezőn belül periférikus helyzetet foglalnak el. Harmadrészt a podcastban szerepelnek olyan a mező szempontjából kívülállók, akik Jézus történetiségével kapcsolatban vagy egyéb témákról „unortodox” nézeteket vallanak, vagy egyértelműbben megfogalmazva: áltudósok (például Joseph Atwill, David Fitzgerald). Az e csoporthoz tartozók jellemzően a miticista álláspontot képviselik, miszerint Jézus csupán kitalált, mitikus hőssé stilizált alak.

A bibliatudományi mező autonómiája szempontjából érdekes kérdések merülnek fel a mezőn belüli periférikus szerzők és a mezőn kívüli áltudósok szerepeltetése (vagy ezek gondolatainak youtuberi ismertetése) kapcsán. A mező dominált pólusán vagy többé-kevésbé perifériáján elhelyezkedő tudósok (például MacDonald, Price, Vincent) a folytonos szereplés révén sokkal nagyobb láthatóságot kapnak, mint amit a tudományos mezőben nekik kiosztott presztízs alapján várnánk. Kérdés, hogy ez valóban rossz-e. A szociológiából ismerünk több olyan esetet, hogy a saját korukban periférikus szerzőket a későbbiekben felfedeztek, kanonizáltak, és mára megkérdőjelezhetetlen tekintélyekké váltak (például Schütz, Elias). Vannak olyan esetek, amikor a bibliatudományi mező periférikus résztvevőinek nyújtott aránytalanul nagy szereplési lehetőségnek mintha lennének pozitív hatásai. Dennis R. MacDonald például az adatok és a videóiban tett megnyilatkozásai szerint (mivel úgy érzi, hogy ignorálják a nézeteit) is a tudományos mező kevésbé sikeres képviselője. Azt az elméletet képviseli (meglehetősen szívóssággal), hogy az evangéliumok szerkesztési elvei, narratológiája, képei közvetlen homéroszi hatást mutatnak. A mezőben ez egy heterodox nézet, mivel a mainstream konszenzus a korabeli judaisztikus hatásokat hangsúlyozza, illetve azt, hogy a Jézus-követők zsidó szektája miképp terjeszkedett ki a pogány világba. Az elmélet igazságtartalma nem lehet e tanulmány témája, ugyanakkor annyit talán meg lehet jegyezni, hogy ha nem is volt olyan erős a homéroszi és hellenisztikus hatás, ahogyan azt MacDonald feltételezi, ha a nagyobb figyelem révén indulnának a kérdésre fókuszáló kutatások, ezek talán gyümölcsöző eredményeket hoznak.⁴¹

41 A maga idejében Vermesnek is harcolnia kellett azért, hogy elfogadtassa a zsidó kontextus alapvető formáló hatását, és azt, hogy Jézust zsidó prófétaként kell értelmezni egy zsidó világban. Ez ma már

Máskor viszont a perifériális szerzők nagy arányú szerepeltetése inkább kártékonynak tűnik: Price, Carrier, Vinzent és mások olyan nézeteket képviselnek, amelyek nagyon messze vannak a mezőben legitimnek számító álláspontoktól. Kétségtelenül, a társadalom- és humántudományos mezőkben soha sincs olyan mértékű konszenzus, mint ami létrejöhet a természettudományokban egyes kutatási eredményekkel, elméletekkel kapcsolatban, tehát a legitim elméleteknek nagyobb a pluralitása. Ugyanakkor a humántudományokban és így a bibliatudományban is érvényesülnek a Bourdieu által elmondottak, hogy ti. a konkurensok ítélik meg egymás eredményeit, elméleteit, de a valóság mint referencia alapul vételével. A szereplőket kétségtelenül vezérlik az érdekeik, és ez alkalmanként torzító hatású is lehet, ugyanakkor az elméletek, eredmények kiértékelésekor a tudósoknak figyelembe kell venniük a mezőben az évszázadok során felhalmozódott tudást, a kritikai és módszertani elveket, a kikristályosodott elméleteket. Így az ellenfelek általi validálás feltehetően nem teljesen önkényes, és bizonyos, a mainstreamtől nagyon távoli mezőn belüli állásfoglalásokról (így például Markión elsőbbsége vagy Jézus történetietlensége) kimondható, hogy messzemenően valószínűtlen, hogy helytállóak volnának, és ebben az értelemben nem véletlen a periférikus helyzetük. Komolyan felmerülhet tehát az az aggodalom, hogy az ilyen nézetek túlzó mértékű megjelenítése veszélyt jelenthet a bibliatudományi mezőre. Hasonló aggodalmak fogalmazhatók meg a tudományos mezőn kívüli al tudósok szerepeltetésével is. Nagy felületet kapnak olyan elméletekkel, amelyeket már réges-rég megcáfoltak.⁴²

Kérdés, hogy miért kap e két szereplői kör kiemelt figyelmet? Ezek a nem tudósi YouTube-csatornák hasonló helyet foglalnak el, mint a mező periférikus szerzői és a kívülálló „self-made” tudósok: vagy a mező periferiáján vannak (ha egyáltalán részei a mezőnek),⁴³ vagy azon is túl. A pozíciók homológiája képes affinitást teremteni a periférikus helyzetű vagy önmagukat ilyenként értelmező szereplők között. Fontos jelezni ugyanakkor, hogy mindhárom nem tudósi csatornán markánsan jelen van egy időbeli tendencia: a mezőn belüli periférikus és a tudománytalan nézetek a csatornák kezdeti időszakában jóval gyakrabban jelentek meg, míg manapság kevésbé vannak jelen.

5. DISZKUSSZIÓ: VESZÉLYBEN A BIBLIATUDOMÁNYI MEZŐ AUTONÓMIÁJA?

Az alábbiakban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a YouTube-csatornák két vázolt típusa (tudósi és nem tudósi) által biztosított szelektív figyelem módosíthatja, torzíthatja-e a bibliatu-

common sense. Hasonlóan, elképzelhető, hogy a macdonaldi perspektíva bevonása is hozhat érdekes új belátásokat.

42 A pszeudotudósok körében kifejezetten népszerű a miticista álláspont vagy a markióni elsőbbség. Gyakran összeesküvés-elméletek-szintű érvelésekkel lehet találkozni – például az egyik ilyen szerint a római császárság ideológiájaként találták ki Jézust és alkották meg a kereszténységet vallásként (ez Joseph Atwill elgondolása).

43 Bourdieu szerint a mezők határai nem egyszer és mindenkorra meghatározottak, hanem empirikusan megítélendő, hogy meddig tart valamely mező, azon elv szerint, hogy a mező addig tart, amíg kimutatható hatása van (Bourdieu, 2000, 421).

dományi mező saját kiválasztási elveit. Ennek során teljes körű kép felvázolása nem lehetséges. És míg a tiszta tudományos tőke tekintetében van lehetőség adatalapú érvelésre, addig a pozícióalapú mezőbeli tőke kapcsán sporadikus megjegyzésekkel kell megelégednünk.

A tudósi csatornák jellemző tendenciája, hogy nagy publicitást biztosítanak a mező bizonyos szereplőinek, akik nem a legmagasabb konszekrációs szinten vannak. A kérdés az, hogy e nagyobb publicitás jelenthet-e számukra előnyt a mezőn belül. E tekintetben nem azonosítható egyértelmű irány és egységes tendencia. Vannak olyan esetek, amikor úgy tűnik, a mezőn belül kifizetődik a széles közönség előtti gyakori szereplés. Ehrman ezt az esetet példázza, de még az ő esetében sem egyértelműek a mezőn belüli előnyök. A Scopus-folyóiratokban a bármilyen publikációjára adott citációinak az időbeli eloszlását és éveken keresztül kumulálódását tekintve (1. ábra, melléklet) az tűnik fel, hogy a hivatkozottsága valamikor a 2000-es évek második felében, 2010-es évek első felében kezdett „kilőni”. Ez épp az az időszak, amikor Ehrman egyre több publikus fellépést és vitaszereplést vállalt, valamint amikor az interneten is aktívvá vált.⁴⁴ Fontos ugyanakkor kiegészíteni ezt a képet azzal, hogy Ehrman hivatkozottsági növekedése (a tudományos elismertsége mellett) az általában vett széles körű ismertségére vezethető vissza, aminek azonban csak az egyik tényezője az intenzív online jelenléte (emellett a nyilvános beszédek és vitaszereplések, valamint a gyakran vitákat generáló népszerű ismeretterjesztő bestsellerei is éppoly fontosak lehetnek). Másrészt a hivatkozások számának növekedése korántsem biztos, hogy arra utal, hogy konszenzuálisan elismerik a tudományos szaktekintélyét. Ehrman az egyik videójában (Ehrman, 2023a) maga számol be róla, hogy sok tudóstársa lenézi őt a popular science könyvei és az online jelenléte miatt. Az ilyen megnyilatkozások a mezőn belüli, bourdieu-i értelemben vett szimbolikus elkülönülődként (*distinction*) értelmezhetők. Ennek részben az interneten is vannak nyomai: Larry Hurtado például olyan celebtudósnek nevezte őt az egyik blogbejegyzésében, aki széles publikum előtt tesz szenzációhajhász kijelentéseket. És a bejegyzéséből némi neheztelés is kiérződik azzal kapcsolatban, hogy Ehrman vélt vagy valós anyagi előnyökre tesz szert a tevékenysége által.⁴⁵ A Hurtado megnyilatkozásaiban érezhe-

44 A folyóiratokban évenként megjelent publikációk száma (amelyekben tehát hivatkozások lehetnek) az 1990-es évek közepéig 600-as nagyságrendben mozgott, onnantól indult növekedésnek, a 2000-es évek első harmadában jelent meg évi ezernél több, 2010-től pedig kétezernél is több publikáció évente. Ez alapján felvethető volna, hogy Ehrman hivatkozásainak növekedése egyszerűen annak köszönhető, hogy megnövekedett azon közleményeknek a száma, amelyekben más publikációkat hivatkozni lehet, így pedig természetes, hogy növekszik a hivatkozások száma, amiben nem a széles körű ismertség hatása tükröződik. A felvetés ellen szól azonban, hogy Ehrmant a kétezres évek második felétől, 2010-es évek elejétől kezdik egyre többen hivatkozni, tehát néhány évvel később, mint amikor a publikációk száma növekedésnek indult. Ebből arra lehet következtetni, hogy ugyan feltehetőleg van hatása a folyóirat-publikációk számszerű növekedésének, azonban emellett igen fontos tényező lehetett Ehrman erősödő közéleti és online jelenléte a hivatkozásainak a növekedésében.

45 Ehrman szerint „olyan, széles tömegeket megcélzó könyveket ír, amelyek kényelmesen megerősítik hitükben a szkeptikusokat”. Azzal folytatja Hurtado, hogy Ehrman a fundamentalista keresztényeket bosszantó kijelentései miatt tett szert nagy médiafigyelemre és irodalmi ügynökre (értsd: anyagi haszna van ebből). Szarkazmussal ír róla, hogy Ehrman honlapjának van fizetős része, mindamellert elismeri a tudományos eredményeit (Hurtado, 2012). Egy másik bejegyzésében Hurtado azon ironizált, hogy Ehrman tekintélyes fellépési díjat kap a nyilvános vitáiért (Hurtado, 2015).

tő távolságtartás a mezőn belüli elkülönöződés sajátos formája: a tiszta tudományos tőkével erősebben az egyetemi világhoz kötődő pozíciót betöltő szereplő distinkciója a szélesebb publikum iránt is orientálódó, változatosabb tőkefelhalmozási stratégiával bíró pozíció betöltőjével szemben.

Bár Ehrman esetében a hivatkozások számának növekedése igazolni látszik azt, hogy a széles elérésre való törekvésnek (más eszközökkel együtt) lehetnek hivatkozásgeneráló hatásai, másoknál ez az összefüggés nem áll fenn. Tabor, Walsh, Goodacre, MacDonald, Price, Carrier vagy mások esetében nem következett be az online jelenlét hatására jelentős citációnövekedés. Így a tudósi csatornák és tudósi online szereplések tiszta tudományos tőkére gyakorolt hatása legalábbis korlátozott. Ami az online jelenlét mezőn belüli intézményi pozíciós tőkére gyakorolt hatását illeti, ezzel összefüggésben nehéz bármi kézzelfoghatót mondani. Ugyanakkor nem látszanak a jelei annak, hogy az egyetemi kiválasztódás mechanizmusait az online ismertség átalakítaná. Az igazán aggodalomra okot adó, az egyetemi és a bibliatudományi mező autonómiáját veszélyeztető tendencia máshol keresendő (legalábbis az USA-ban): az evangélikális-fundamentalista csoportok és az általuk befolyásolt politikusok körül, akik aktívan törekednek arra, hogy visszaszorítsák a Biblia szabad tanulmányozását (Ehrman, 2023b).⁴⁶

A nem tudósi csatornák kapcsán első pillantásra borúsabb kép látszik, mivel itt nagy felületet kapnak olyan szereplők, akik a mező periferiáján vannak, vagy mezőn kívüli pszédotudósok. Azonban mindhárom említett nem tudósi csatorna (MythVision Podcast, Gnostic Informant, History Valley) esetében idővel háttérbe szorultak mind a kívülálló önjelölt tudósok, mind a biblical studies mezőjének periferikus szereplői, és ma már inkább a mező valóban legitim szereplői vannak jelen a műsoraikban. Úgy tűnik tehát, hogy valamiféle szelekció megindult a nem tudósi csatornákon is. Míg a régebbi videókban a tudományos szempontból kétes álláspontot képviselő személyek nézőpontját kritikátlanul elfogadták, sőt vallották a youtuberek, addig a folyamatos edukáció (meghívott legitim tudósokkal beszélgetés, online kurzusokon részvétel, audiokönyvek, könyvek) révén megtanulták meglátni, hogy ezek nem komolyan vehető tudományos álláspontok. Talán ennek köszönhető, hogy végül kiszűrték azokat a nézeteket, amelyeket korábban maga a bibliatudományi mező is.

A leglátványosabb példa erre a Robert M. Price-szal történt szakítás volt. Price jó ideig a MythVision (és a másik két csatorna) egyik leggyakoribb szereplője volt, a műsorvezető, Derek Lambert számára pedig érezhetően egyfajta mentor és intellektuális apafigura volt.⁴⁷ Azonban egy idő után Price eltűnt mind Lambert csatornájáról, mind a másik kettőről. A szakításra nem annyira tudományos kritériumok alapján került sor egy korábban publikus, ma már privát YouTube-videó tanúsága szerint.⁴⁸ A Price-szal történő szakításban elsősorban személyes és világnézeti szempontok játszottak szerepet (Price a youtuberek érzékelése szerint egyre tekintélyvűbb nézeteket kezdett vallani, állítólag rasszista megjegyzései is voltak). Ez ugyan nem

46 Kérdés, hogy ez az érezhető tendencia mennyiben ellenreakció arra, hogy a kritikai bibliatudomány kilépett az akadémia világából a széles publikum elé.

47 Leolvasható ez például az alábbi videóról, amelynek animált intrójában Price a csatorna egyfajta védőszentjeként jelenik meg: Mythvision Podcast (2021).

48 Némi háttérinfó elérhető egy bloggertől: Widowfield (2022).

tudományos eljárás, hiszen a publikációk tartalmait alapján kellene értékelnünk, de intuitíve hasonló irányba mutatott a youtuberek ítélete, mint a tudományos mező ítélete, csak más szempontok alapján. Az eset rávilágít arra, hogy komoly probléma, hogy a laikusok miként ítélik meg az olyan szakértők tudását, akikkel nincsenek egy szinten ismereteiket tekintve. Ahogy más kontextusban Heersmink és szerzőtársai Goldman alapján megjegyzik, a szakértői tudás beárazásában a nem szakértők különféle heurisztikákra építhetnek, például a következők figyelembevételével: „a szakértői érvek (retorikai) minősége, az érvek megegyezése vagy nem megegyezése a szakértői konszenzussal, a szakértő tudásának más szakértők általi megítélése, a szakértő publikációs rekordja vagy az érdeklődéssel kapcsolatos és részrehajlására utaló jelek” (Heersmink és mtsai., 2024: 41). Feltételezhető, hogy Price esetében a személyes motívumok mellett a tudóstársi megítélést mozgósító és a részrehajlásokra, elfogódottságokra figyelő heurisztika volt működésben. Amennyiben az utóbbi valóban működésben volt, az azt jelentené, hogy Price-t egyre inkább úgy kezdték el érzékelni, mint aki előítéletes, és ebből azt a következtetést vonhatták le, hogy a tudományos munkásságában is hasonló elfogódottságok és torzítások vannak jelen (aki magánemberként részrehajló, annak e heurisztika alapján valószínűleg a tudományos munkássága is tele van részrehajlásokkal).⁴⁹

A tudományos világ szelekciós elveivel némileg analóg elvek megjelenése összefüggésben van azzal, hogy a csatornák tulajdonosai milyen életutat jártak be. A három személy közül kettőről (Lambert, Sedlak) lehet tudni, hogy korábban evangélikális keresztények voltak, majd maguk mögött hagyták a hitüket és az inga kilengett a másik oldalra: a Jézus-tagadó miticista elgondolás híveivé váltak. Saját elmondásuk szerint ezt ma már maguk mögött hagyták, és úgy vélik, hogy Jézus valóban létező történelmi alak volt. Megnyilatkozásaik alapján láthatóan fontos számukra az az út, amit a művelődés révén bejártak. Sok olyan dologról van tudomásuk, ami sokáig csak egy szűk akadémiai vagy vallási elit számára volt ismert, például az olyan fogalmak, mint az interpoláció, krisztológia, szövegkritika, emellett tisztában vannak jó néhány antik forrás tartalmával, sok akkori szerzőt ismernek név szerint, stb. Bár egyikük sem iskolázott a diszciplináris értelemben, nem lebecsülendő az általuk bejárt művelődési és fejlődési út, melyben a tudomány ereje tükröződik. Az, hogy a pályájuk során folytatódik-e ez a pozitív fejlődés, nem előre eldöntött kérdés.⁵⁰ Mindenesetre a jelen állapotok szerint úgy tűnik, hogy

49 Röviddel a kézirat lezárása előtt bekövetkezett érdekes fordulat, hogy Price-t mindhárom ateista-szkeptikus YouTube-csatornára (Mythvision Podcast, History Valley, Gnostic Informant) visszafogadták. Ugyanakkor ennek is elsősorban személyes okai voltak (a kibékülés igénye egy mentorfigurával), amelyek nem írták felül a youtuberek Jézus történeti létezésére vonatkozó afirmáló nézeteit. Derek Lambert emellett azt is megemlíti a Price-t visszahozó videójában, hogy politikai kérdésekről nem beszélnek, csak szigorúan szakmai kérdésekről (Mythvision Podcast, 2025). Mindez arra utal, hogy az edukációs folyamatok (még?) nem fordultak a visszájukra.

50 Rizikóforrás például, hogy Lambertet és Sedlakot – annak ellenére, hogy már nem vallják a miticista gondolatokat – érezhetően rosszul érinti, hogy a komoly tudósok lenézik a miticistákat. Ez a saját intellektuális fejlődésük alapján átérezhető, mivel számukra a miticista fázis szükséges előzetes lépés volt ahhoz, amit ma képviselnek, álláspontjuk szerint a kételkedés volt számukra fontos e gondolat-körben (Mythvision Podcast, 2024). Egy másik kockázati tényezőt jelent a csatornák publikumának elvárásai és az ezekhez való esetleges igazodási kényszerek. A harmadik csatornán, a History Valley-n is megfigyelhető, hogy már ritkábban szerepelnek Jézus-tagadó figurák, ami szintén egy edukációs

ezek a csatornákon a tudományos mező szelekciós elveivel analóg szelekciók indultak meg, ami inkább a tudomány erejét demonstrálja, semmint a kívülállók tudományos szelekciót befolyásoló hatalmát.

ZÁRSZÓ

A bibliatudománynak a mediatizált online környezetben való megjelenése nem vált ki egyöntetű hatásokat. Úgy tűnik, hogy a mérleg nem billen át egyértelműen sem a pozitív, sem a negatív hatások oldalára. Az erős online jelenlét hatására kiszélesedett a közönség, sokkal több emberhez érnek el a vallás- és bibliatudomány üzenetei. Ez nagyon fontos pozitívum, mert a Bibliával való – protestáns kezdetekre visszamenő – kritikai foglalkozás több évtizedes (évszázados) eredményei eddig nem érték el a szélesebb tömegeket, így a folyamat növelheti a tudatosságot és a reflexiót. A demokratizálódásnak azonban vannak árnyoldalai is, amennyiben „gyanús” figurák is figyelmet és felületet kapnak. Mindazonáltal a YouTube-on is hasonló szelekciós folyamatok látszanak beindulni, mint a tudományos mezőben, ami csökkentheti a nagyobb láthatóság hatását. Emellett a tudományos mező YouTube-on aktív képviselői esetében is úgy tűnik, hogy korlátozottak a bibliatudományos mezőre gyakorolt hatások. Összességében nem állítható, hogy pusztán az online felületek miatt veszélyben volna a mező. Az eddigi fejlemények inkább óvatos optimizmusra adnak okot, mert a közönség kiszélesedése és a mezőn kívüliekkel folytatott párbeszéd növekedése nem okozta a tudományos autonómia csökkenését, hanem inkább a gondolkodási sémák komplexitásnövelésével együtt járó művelődési folyamatokat volt képes beindítani a mezőn kívüli szereplőkben.

SZAKIRODALOM REFERENCES

Aria, M., & Cuccurullo, C. (2017). bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics*, 11(4), 959–975. <https://doi.org/10.1016/j.joi.2017.08.007>

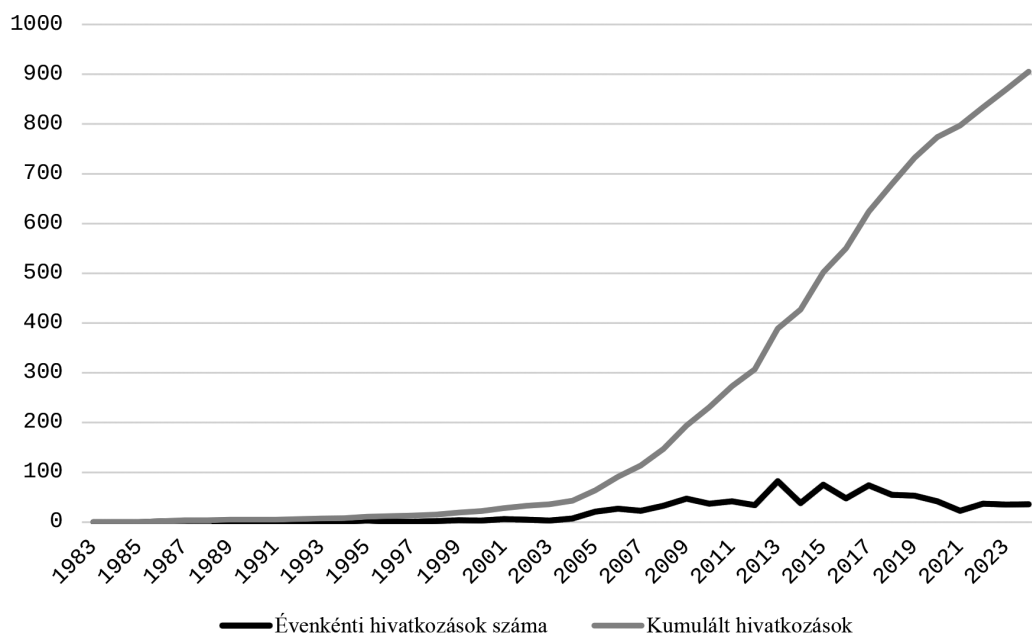
folyamatra utal. Viszont az egyik friss videó alatt, ahol Jacob Berman ismét egy Jézus-tagadóval beszélget (David Fitzgerald), az egyik kommentelő megjegyzi, hogy sajnálja, hogy ritkán vannak mostanában ilyen szellemiségű meghívottak: „Thank you Jacob for interviewing David Fitzgerald (...) You have been much more dismissive of mythicists lately. So its nice you have scholars & authors of various POVs on to make their case” (JC-vq2cs, 2024). És a videó alatt sok más hasonló szellemiségű hozzászólás van. Ez arra utalhat, hogy a csatorna tulajdonosa a nézettség miatt kénytelen kompromisszumokat kötni a jellemzően elszánt, a tényeket a vágyaik szerint hajlító ateista publikummal. Vagyis a platform monetizálása nyomást gyakorolhat a tartalom-létrehozókra, ami a további edukációs folyamatoknak akadálya lehet. De más értelmezés is lehetséges. Mindazonáltal egyik rizikófaktor hatása sem előre eldöntött.

- Adult New York Times Adult Hardcover Best Seller Listings. (n. d.). Hawes Publications. <http://www.hawes.com/pastlist.htm>
- Bart D. Ehrman. (n. d.). Kezdőlap. [YouTube-csatorna.] YouTube. Hozzáférés: 2025. június 9. <https://www.youtube.com/@bartdehrman>
- Bart's Biography. (n. d.). Bart Ehrman. <https://www.bartehrman.com/barts-biography/>
- Bauckham, R. (n. d.): *Official home page of Richard Bauckham*. <https://richardbauckham.co.uk/>
- Bauckham, R. (2006). *Jesus and the Eyewitnesses: The Gospels as Eyewitness Testimony*. Eerdmans.
- Beck, U. (2003). *A kockázat-társadalom. Út egy másik modernitásba*. Századvég, Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság.
- Berger, V. (2023). *Az életvilág mediatizálódása*. L'Harmattan.
- Bognár, B. (2015). Az elektronikus és a digitális médiumok a világtársadalomban. A tömegmédiák és a nyilvánosság szerepe a társadalmi kommunikációban. *Replika*, 95, 131–152.
- Bognár, B. (2024). Hybrid Social Spaces and the Individualisation of Religious Experience in the Global North: Spatial Aspects of Religiosity in Postmodern Society. *Religions*, 15(2), 241. <https://doi.org/10.3390/rel15020241>
- Bourdieu, P. (1988). *Homo Academicus*. Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (2000). A mezők logikája. In Felkai, G., Némédi, D., & Somlai, P. (szerk.), *Szociológiai irányzatok a XX. században. Olvasókönyv a szociológia történetéhez. 2. kötet* (418–430. o.). Új Mandátum.
- Bourdieu, P. (2002). A kulturális alkotások szociológiai vizsgálata érdekében. In uő. *A gyakorlati észjárás. A társadalmi cselekvés elméletéről* (49–83. o.). Napvilág.
- Bourdieu, P. (2005). *A tudomány tudománya és a reflexivitás*. Gondolat.
- Bourdieu, P. (2009). A tudományos mező. *Replika*, 67, 11–36.
- Cetina, K. K., & Bruegger, U. (2002). Inhabiting Technology: The Global Lifeform of Financial Markets. *Current Sociology*, 50(3), 389–405. <https://doi.org/10.1177/0011392102050003006>
- Couldry, N., & Hepp, A. (2017). *The Mediated Construction of Reality*. Polity Press.
- Czire, Sz. (2012). A Jézussal kapcsolatos történeti szkepszis. A források kritikai értékelése. *Keresztény Magvető*, 118(1), 31–57.
- Distinguished professor. (2025. március 25.). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Distinguished_professor
- Edurank, *Theology*. (2025. március 2.). <https://edurank.org/liberal-arts/theology/>
- Ehrman, B. D. (1999). *Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millennium*. Oxford University Press.
- Ehrman, B. D. (2023a október 3.). *What Does It Mean to Write a Popular Book?* [videó]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=GoBOGvRGUmo>
- Ehrman, B. D. (2023b június 13.). *What is Academic Freedom and Tenure, and Why Do They Matter (e.g., for teaching about religion!)?* [videó]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=Qj2x49Fv6kE>
- Ehrman, B. D. (2025. április 8.). A Major Milestone on the Blog! \$3 Million Donated to Charity!! *The Bart Ehrman Blog: The History & Literature in Early Christianity*. <https://ehrmanblog.org/a-major-blog-milestone-3-million-raised-donated/>

- Endowed professorships. (2025. május 26.). In *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/wiki/Financial_endowment#Endowed_professorships
- Fáber, Á. (2018). *Pierre Bourdieu: elmélet és gyakorlat*. Napvilág.
- Feyerabend, P. (1998). A tudomány egy szabad társadalomban. In J. Laki (szerk.), *Tudomány-filozófia* (153–169 o.). Osiris, Láthatatlan Kollégium.
- Forbes Top Colleges #370: Drew University*. (n. d.). <https://www.forbes.com/colleges/drew-university/>
- Gárdos, J. (2009). Tudományszociológus és/vagy tudományantropológus? Bevezetés Pierre Bourdieu igazságról szóló elméletébe. *Replika*, 67, 99–109.
- Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press.
- Heersmink, R., de Rooij, B., Clavel Vázquez, M. J., & Colombo, M. (2024). A phenomenology and epistemology of large language models: transparency, trust, and trustworthiness. *Ethics and Information Technology*, 26(3), 41. <https://doi.org/10.1007/s10676-024-09777-3>
- Hepp, A. (2019). *Deep Mediatization*. Routledge.
- Himes, P. (2017. március 31.). Peer-Reviewed Journals Pt 2: The Top 100+ Academic Journals for Biblical Studies (Ranked). *Paroikos Bible Blog*. <http://paroikosmissionarykid.blogspot.com/2017/03/peer-reviewed-journals-pt-2-top-50.html>
- History Valley. (n. d.). Kezdőlap. [YouTube-csatorna.] YouTube. Hozzáférés: 2025. június 9. <https://www.youtube.com/@History-Valley>
- Hurtado, L. W. (2012. április 20.). The Ehrman Blog-site. *Larry Hurtado's Blog. Comments on the New Testament and Early Christianity (and related matters)*. <https://larryhurtado.wordpress.com/2012/04/20/the-ehрман-blog-site/>
- Hurtado, L. W. (2015. január 30.). A Clarification and an Apology to Bart Ehrman. *Larry Hurtado's Blog. Comments on the New Testament and Early Christianity (and related matters)*. <https://larryhurtado.wordpress.com/2015/01/30/a-clarification-and-an-apology-to-bart-ehрман>
- James Tabor. (n. d.). Kezdőlap. [YouTube-csatorna.] YouTube. Hozzáférés: 2025. június 9. <https://www.youtube.com/@JamesTaborVideos>
- JC-vq2cs. (2024). Re: *No Evidence for Jesus: He is Mything in Action!!* | David Fitzgerald. [videó]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=ttz6sg7UIoY>
- Luhmann, N. (1997). *Die Gesellschaft der Gesellschaft*. Suhrkamp.
- Luhmann, N. (2010). *A modernség megfigyelései*. Gondolat, AKTI.
- Lupton, D. (2016). *The Quantified Self*. Polity Press.
- Meier, J. P. (1991). *A Marginal Jew: Rethinking the Historical Jesus. Volume 1: The Roots of the Problem and the Person*. Yale University Press.
- Metzger, B. M., & Ehrman, B. D. (2008). *Az Újszövetség szövege. Hagyományozás, szövegromlás, helyreállítás*. Harmat.
- Mythvision Podcast. (n. d.). Kezdőlap. [YouTube-csatorna.] YouTube. Hozzáférés: 2025. június 9. <https://www.youtube.com/@MythVisionPodcast>
- Mythvision Podcast. (2021. december 26.). *If The Exodus Isn't True, How Did Israel Form? Dr. John J Collins* [videó]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=pL8Y0TZ47SM>
- Mythvision Podcast. (2024. szeptember 6.). *The Jesus Story Was FABRICATED!!!* [videó]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=5NS5CscrFY>

- Mythvision Podcast. (2025. május 18.). *Bible Scholar Dr. Robert M. Price Leaves Christianity*. [videó]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=UXE_zbct7lg
- Ollinaho, O. I. (2018). Virtualization of the life-world. *Human Studies*, 41(2), 193–209. <https://doi.org/10.1007/s10746-017-9455-3>
- Patreon: Robert M. Price*. (n. d.). Patreon. <https://www.patreon.com/robertmprice/about>
- Price, R. M. (n. d.). *Official home page of Robert M. Price*. <https://robertmprice.mindvendor.com/>
- Religion Matters: From the Bible to the Modern World with James Tabor. (n. d.). <https://jamestabor.com/>
- Rogerson, J. W., & Lieu, J. M. (szerk.). (2006). *Oxford Handbook of Biblical Studies*. Oxford University Press.
- Szabari, V. (2009). Bourdieu és „a tudomány”. *Replika*, 67, 79–97.
- The Origins of Early Christian Literature. (2025. április 21.). In Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Origins_of_Early_Christian_Literature
- University of Mount Olive. (2025. március 3.). In Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/University_of_Mount_Olive
- Vermes, G. (1995). *A zsidó Jézus: Ahogy egy történész az evangéliumokat olvassa*. Osiris.
- Völgyi, B., Erát, D., & Füzér, K. (2024). *Digitalizáció az európai munkahelyeken* In Tóth, I. G., Gábos, A., & Medgyesi, M. (szerk.), *Társadalmi Riport 2024* (257–279. o.). Táarki. <https://doi.org/10.61501/TRIP.2024.12>
- Walsh, R. F. (2021). *The Origins of Early Christian Literature: Contextualizing the New Testament within Greco-Roman Literary Culture*. Cambridge University Press.
- Walsh, R. F. (2025. március). *Curriculum Vitae*. <https://robynfaithwalsh.com/content/files/2025/03/Walsh-CV-March-2025.pdf>
- Widowfield, T. (2022. április 9.). Cutting Ties with Robert M. Price. *Vridar*. <https://vridar.org/2022/04/09/cutting-ties-with-robert-m-price/>
- Wise as a Serpent: Veritas Lux Mea. (n. d.). Kezdőlap. [YouTube-csatorna.] YouTube. Hozzáférés: 2025. június 9. <https://www.youtube.com/@Wiseasaserpentthink>
- Yale Library – Biblical Studies Guide: Journals*. (n. d.). <https://guides.library.yale.edu/bible/journals>
- YouTube monetization checker*. (n. d.). Ytlarge. <https://ytlarge.com/youtube/monetization-checker/>
- Zimmer, S. (2009). *Árt-e a hitnek a bibliatudomány? Egy konfliktus tisztázása*. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója.

MELLÉKLET

1. ábra. *Bart D. Ehrman hivatkozottságának időbeli alakulása*

Figure 1. *The evolution of Bart D. Ehrman's citation count over time*

Forrás: Scopus, saját számítás